

T 87

HÜSEYİN NAMIK ORKUN

TÜRK TARİHİNİN BİZANS KAYNAKLARI

Bu eser Macar âlimlerinden Moravcsik Gyula'nın A magyar történet bizanci forrasai—Macar tarihinin bizans kaynakları adlı eserinden bizim tarihimize bakımından iktibas edilerek yazılmıştır.

ARA: SÜMER BASIMEVİ: 1938

HÜSEYİN NAMIK ÖRKÜN'un BAŞKA ESERLERİ

Türk dünyası :

Istanbul, 1932 Ahmet Halit kitaphanesi.

Atilâ ve Oğulları :

Istanbul, 1933, Remzi kitaphanesi.

Peçenekler :

Istanbul, 1933, Remzi kitaphanesi.

Oğuzlara dair :

Ankara, 1935.

Eski Türk yazıtları :

Birinci cilt, 1936, İstanbul, Devlet Basımevi.

159770

ÇIĞIR DERGİSİ NEŞRİYATI: No. II

TÜRK TARİHİNİN
BİZANS KAYNAKLARI

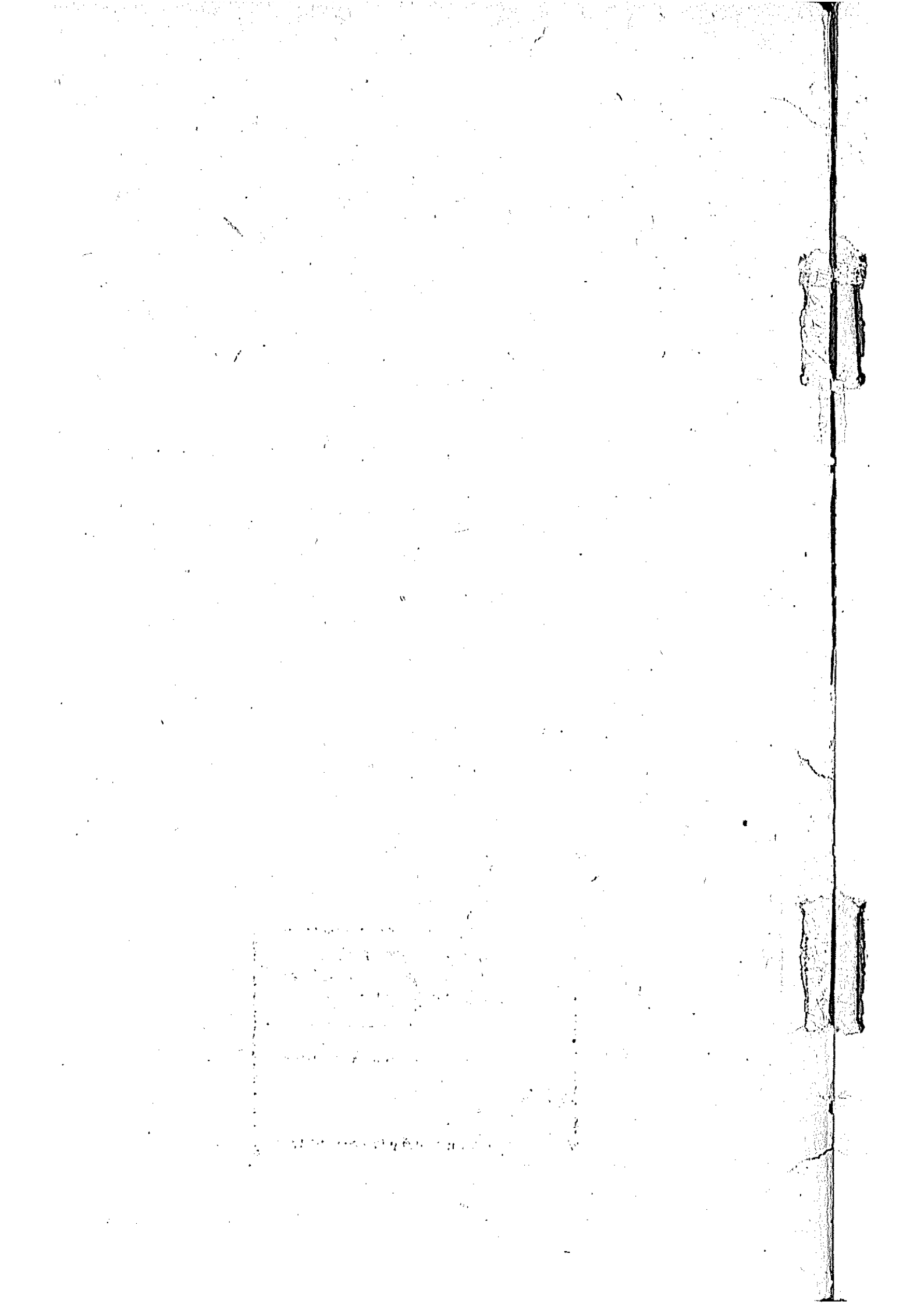
Yazan

MORAVCSİK GYULA

Çeviren

HÜSEYİN NAMİK ORKUN

ANKARA, SÜMER BASIMEVİ. 1938

ÖN SÖZ

Türk tarihinin en mühim kaynaklarından birisini de Bizans kaynakları teşkil etmektedir. Türk dünyasının batı tarafına düşen ülkelerdeki Türkler hakkında çok değerli malûmat veren bu eserler aynı zamanda Arab ve İran tarihlerinin verdiği malûmatı da tamamlamaktadır. Gerek Çin ve gerek Arab, İran tarihlerindeki Türklere dair malûmat maatteessüf bir araya toplanmadığı halde Bizans tarihlerindeki Türklere dair malûmat daha 1778 de Ioanne Gotthiff Stritter tarafından beş büyük cild olarak çıkarılmıştır. Bu değerli eserde Türklere, Hazarlara, Macarlara, Peçeneklere, Oğuzlara, Kumanlara, Tatarlara ve daha sair Türk soyuna mensup uluslara aid malûmat toplanmış ve latinceye de çevrilmiştir. Bundan sonra Dieterich de 1912 yılında tıbkı Stritter gibi Byzantinische Quellen zur Lander und Völkerkunde adile iki cildlik bir eser yazmış isede bu toplama bir az acele yapılmış ve bazende inanılmaması gerek olan malûmat verilmiştir. Yani tenkidi usullerle eldeki malzeme işlenmemiştir.

Macar âlimlerinden Moravcsik Gyula'nın da aynı mevzu ile iştigal ettiğini ötedenberi bilmekte ve ya-

kında eserini çıkaracağını tahmin etmekte idim. Bu mevzuu kendi bakımımızdan yani Türk tarihi bakımından işledikten sonra Moravcsik'in eseri çıktı. Binaenaleyh kendi araştırmalarımı bir tarafa bırakarak bu değerli âlimin çok mühim olan eserine doğrudan doğruya başvurmağı daha yerinde buldum. Moravcsik eserini Macar tarihi bakımından yazmış olduğu için biz eserden yalnız Türk tarihini alakalandıran kısımları almakla iktifa ettik.

Değerli âlimin imzasını eserin ehemmiyeti hakkında bir fikir vermeğe yeter buluyoruz.

Hüseyin Namık ORKUN

Türk Tarihinin Bizans Kaynakları

Türk ulusları hakkında malumat veren en eski eserler arasında Herodot'un Skythiadan bahseden faslında birinci derecede malumat bulmaktayız. Bu izahatı Herodot bilhassa Aristeas ve Hekataios'un kitablarından almış olup bunlarda her halde Türklerden bahsedildiği şüphesizdir. Daha sonraki çağlarda yazılmış olan eserler de Türkler hakkında malumata tesadüf etmekteyiz. Pomponius Mela, Strabon ve Plinius'un eserlerinde Türklere aid olduğu kuvvetle tahmin olunan malumat vardır. Milâddan sonra ikinci yüz yılda Ptolemaios ve daha sonra eserini ikinci yüz yılın başında yazmış olan Dionysios Periegetes Hazer denizi havalesine yayılmış olan Hunlar hakkında malumat vermektedir.

Hunlar 375 yıllarında Maiotis gölü (= Azak denizi)nin batı kıyılarında gözükmeye başladılarki; bu yıllarda Roma İmparatorluğunun dikkat nazarını üzerlerine çekmiş bulunuyorlardı. İşte bu tarihten itibaren Yunan ve Latin kaynaklarında Hunlara aid kayıtlarla karşılaşmaktayız. Bizans kaynaklarının bu Türk ulusu hakkında verdiği malumatı kaydetmeden evvel bunlardan önce başka kaynakların verdiği izahatı anlatalım: Hunlar Hazer denizinin üstünden kafkaslara doğru uzandıkları ve buradan cenuba doğru yürüdükleri vakit Ermenilerle temas etmeye başla-

mışlardı. Tam bu devirlerde de Ermenilerin edebî hareketleri başlamış bulunuyordu. Binaenaleyh Ermeni kaynaklarında Hunlara dair mühim malumat bulmaktayız. Agathangelos'un 456 yıllarında yazılmış olan eserinde Hunların İran ile savaşları ve bunlar arasında yapılan hıristiyan propagandaları hakkında izahata tesadüf etmekteyiz. Aynı izahatı Gregorios Photistes'in hayatından bahseden Şymeon Metaphrastes'in aslında Yunanca yazdığı, fakat Ermeniceye çevrilmiş elimizde bulunan 317 den 387 yılına kadarki vakaların tarihi olan eserinde Hunlar arasında yapılan hıristiyanlık propagandaları ile Ermenilerin, Alan, Masaget ve Hunlarla olan savaşlarına dair de izahat vardır. Bundan sonra ananeye nazaran V inci yüz yılda ihtimal daha sonraki çağlarda yazılmış olan Choreneli Moses'in Ermeni tarihinde de Hunların III ve IV üncü yüzyıllardaki tarihlerine aid malumata tesadüf edildiği gibi Elise'nin tarihinde de 451-449 yıllarındaki İran-Ermeni savaşları münasebetile Hunlardan ve Kafkasyadaki Türk uluslarından bahsedildiğini görmekteyiz. Hun tarihi bakımından Ermeni kaynakları maatteessüf şimdiye kadar taranmadığından bizde şimdilik bu kadarcık izahatla iktifa edeceğiz.

Suriye kaynaklarında da Hunlar hakkında izahata tesadüf edilir: Mesela Chronicum Miscellaneum'da Hunların 395 yılındaki Anadolu, Mezopotomya ve Suriyeye olan hücumları hakkında mufassal malumat göze çarpmaktadır; yine aynı kaynaklardan bilahare bu hücumun manzum olarak da tasvir edildiğini öğrenmekteyiz.

Doğu Roma İmparatorluğu kurulduktan bir az sonra da Latince kullanıldığından ilk çağlardaki eserler bu dilde yazılmıştı. Bunlardan birincisi 348-420

yıllarına aid olan Hieronymus'un eseri olup Hunların 395 yılı hücumuna dair kayıtları dikkate şayan-
dır. Bu hususda en mühim Latince eserde Ammianus
Marcellinus'un Res gestae adlı eseridir. Bu mühim
eserde Hunların ilk devirlerine aid çok değerli
izahata tesadüf ederiz.

Hunlardan bâhis Yunan kaynaklarının başında
Sardes'li Eunapios'un eseri gelir. Hayatının mühim
bir kısmını Anadolu'da bilhassa doğduğu şehirde ge-
çiren Eunapios 270-395 yılları vakalarını yazmış olup
kitabının bizi alakadar eden en mühim parçaları
maalesef kaybolmuştur. Bu kaybolan kısımda müel-
lilin Hunların aslı ve menşeleri ile uğraşdığını öğren-
mekteyiz. Bu malumatı bilahare Eunapios'ı kaynak
yapan eserlerde bulmaktayız. Eunapios'dan kalmış
bazı parçalarda Gotların doğu Roma İmparatorluğuna
saldırısından bahsedilmekte ve bu saldırışın sebebi
olarak Hunlar gösterilmektedir.

Aslen Mısırlı olan Olympiodoros'un eseri de Hun-
ların tarihi bakımından son derece mühimdir. 412
yılında Hunların yanına sefir olarak giden Olympio-
doros 407-425 yılları vakalarını yazmış isede maale-
sef bugün elimizde Photios'un kitabında iktibas ettiği
parçalardan başka hiç bir malûmat kalmamıştır.
Elimizdeki bu parçalarda bilhassa Hunlar nezdine
yaptığı sefaretten bahseden kısımlar son derece mü-
him olup bu arada müellif bir deniz yolundan bah-
settiğine göre her halde Karadenizin şimal kıyıla-
rındaki Hunlar arasına gitmiş olduğu anlaşılmaktadır.
Eserden kalmış başka bir parçada da Hunların İlyri-
cum ve Trakyaya yaptıkları hücumlardan bahsedil-
mektedir.

Yalnız bazı parçaları zamanımıza kadar kalabilen
bu iki kitaptan sonra tam nüshası bugüne kadar kal-

miş olan ilk eser Zosimos'un tarihidir. Bu eser Augustus'dan 410 yıllarına kadar ki vakaları havi olup Diocletianus'dan itibaren mufassal olarak devam etmektedir. Bu eserde Hunların ansızın Avrupada gözükmesi efsanesinin hakikî bir şeklini bulabileceğimiz gibi Hun kralı Uldes tarafından öldürülen (404 yılı) Gaina'nın isyanından da bahis vardır. Bundan mâda daha bir çok münasebetlerle Hunlardan bahsedilmektedir.

Attila çağından önceki eserler arasında kilise tarihlerinde de malûmat bulabilmekteyiz. Bu hususta ilk zikrolunacak eser Philostorgios'un kitabıdır. Kapadokiada doğan bu zat 368-433 yıllarında yaşamış olup Hunların daha evvelki devirlerinde, Batı Hunlarının Trakyaya, Doğu Hunlarının da 395 de Mezopotamya, Suriye ve Kilikyaya olan hücumlarını, Gaina'nın öldürülmesinde Hunların rolünü ve 425 de Aetius'un savaşlarında Hunların mevkiini anlatmaktadır.

Tahminen 380-440 yılları arasında yaşamış olan Sokrates de İstanbulda doğmuş olup 305 den 439 yılına kadarki kilise tarihini yazmıştır. Bu eserde de Hunlarla Gotların arasındaki savaşlardan, 395 deki Hun hücumundan 430 da da Burgudların Hunları mağlup ettiğinden, 434 de Hun kralı Rugas'ın ansızın ölümünden bahsedilmektedir.

Sokrates ile muasır olan Sozomenos Palestinde doğmuş olup daha sonra İstanbulda yaşamıştır. İsanın doğuşundan 323 yılına kadarki kilise tarihinden bâhis olan ilk eseri kaybolmuştur. Zamanımıza kadar kalabilen eseri ise ikinci Theodosios'a ithaf edilen ve 425 den 439 yılların aid olan kısımlarında kaybolmuş olan yalnız bir kısmı elde bulunan eseridir. Bu eserde Hunlara dair dikkate şayan mühim kayıtlara tesadüf etmekteyiz. Eserde Hunların ansızın ortaya çık-

ması münasebetile bunların Maiotis'i geçmeleri hakkındaki efsanevî izahata tesadüf edilmektedirki; ihtimal bu izahatı Eunapios'un kaybolmuş eserinden almıştır. Hunların 395 deki hücumlarını ve 404 de Trakya'yı istilâlarını da hatırlatmaktadır. 410 da Hunların reisleri Uldes'in idaresinde Tunadan aşağı kısımlara yaptıkları hücumlar hakkında da mufassal izahata tesadüf etmekteyiz.

393 yıllarında doğmuş olan Theodoretos 428 yılı vakalarına kadar bir kilise tarihi yazmış olup Hunlar hakkında da bazı kayıtları dikkate şayandır. 395 yılında Tuna civarındaki Hun uluslarına hıristiyanlığı kabul ettirmek için rahibler gönderildiğini ve 434 yılında Hun kralı Roilas'ın İstanbul surları önünde ansızın öldüğünü bu eserde bulmaktayızki aynı malumatı Sokretes de tekrarlamaktadır.

Kilise tarihleri arasında V inci yüzyıla aid 447 - 450 yıllarında rahip Kallinikos'un üstadı Hypatios'un hayatına dair yazdığı eseri hatırlamak lâzımdır. Bu küçük eserde Hunlara dair de malumata tesadüf olunur. Bu esere göre Hunların Trakyaya hücumlarından dolayı 386 yıllarında Trakyada istihkâmlar yaptırılmıştı. Daha sonra Hunların 447 yılındaki Trakyaya hücumlarını anlatan satırlara da tesadüf etmekteyizki muasır olması hesabı bu izahatın fevkaâde ehemmiyeti vardır. Hunlar bu hücumda bir çok şehir işgal etmiş, hatta İstanbula dahi tehlikeli dakikalar geçirmişti.

V inci yüzyıla aid başka kaynaklarda vardırki; bu mevzulara dolayısıyla temas etmektedirler. V inci yüzyılın sonlarında Yunanca yazılmış olan İberialı Petros'un hayatına aid eserde de -ki zamanımıza yalnız Süryani tercümesi kalmıştır.- beşinci yüzyılın başlarına aid vakalar sırasında Ak Hunlar İberlerin komşuları olarak gösterilmektedir. Edessa'lı martirlerin

ve daha diğer bazı adamların mucizelerini yazan adı meçhul müellifin kitabında da 395 - 396 daki Hunların büyük hücumlarına dair kayda rastgelinirki bu münasebetle Hunlar İranlılarla birlikte Edessaya hücum etmekte ve bu hücumu defe çalışan Romanın yardımcı kuvvetleri arasında da Gotlar bulunmaktadır.

Hun-Türk tarihi bakımından V inci yüzyıla aid en mühim ve en değerli eser Priskos'un kitabıdır. Bu zatın şahsı ve hal tercümesi hakkında X uncu yüzyıla aid olan Suidas'ın leksikonunda malûmat vardır. Buna göre Priskos Trakyada Panion şehrinde doğmuştur. Bilâhara İstanbula gelmiş, burada felsefe ve hitabet ile uğraşarak geçinmekte iken vezir Maximinos ile dost olmuş, İkinci Tehodosios tarafından Maximinos 448 yılında Attilanın nezdine sefir olarak gönderildiği vakit Priskos da buna arkadaşlık etmiş, bu suretle Attila yanına giden sefaret heyetine katılarak Hunlar arasına gitmişti. Bu sefaretten dört yıl sonra Priskosu yine Maximinos ile beraber Şamda bulmaktayız. Buraya da Bizans tarafından gönderilmişlerdi; ki sonra bu sefaret Mısıra gitmiştir. Bir müddet sonra Maxminos ölünce Priskos İskenderiyeye seyahat etmiş, burada vuku bulan bir isyanda Bizansın büyük bir memuruna verdiği nasihatler sayesinde isyan basdırılmıştı. Kendi izahına göre Romaya da gitmiştir. Priskosun doğum tarihini 410-420 yıllarına koyabileceğimiz gibi ölüm yılını da 472 den sonraya koymak lâzımdır. Suidasın kayıtlarına göre hitabete aid bir eserle bazı mektuplardan mada Bizans hükümdarlığından ve Attila tarihinden bahseden tarihî bir eser yazmıştır. Maalesef bu eser kaybolmuş olup zamanımıza ancak bazı parçaları kalabilmiştir. Elimizdeki bu parçalar 434 yılı vakalarından başlamakta olup şunlardan bâhisdir: 434 de Ruas'ın ölümünden

sonra Hunlarla Bizanslılar arasında Margos müsalihası akdolunmaktadır. 441 de Tuna havalisi istihkâm-larına Hunlar hücum eder; Viminacium, Ratiaria, Noviodunum, Naissos'un muhasara ve zabtı; Attila yanına Bizans sefaret heyetinin gidişi ve 447 de Hunlar sefir Anatolios'un sefaretinden sonra sulh akdetmektedirler. Attila bir çok isteklerde bulunan sefaret heyetleri göndermektedir. 448 de Bizansa yine sefaret heyeti göndermekte ve burada aleyhine suikasd hazırlanmaktadır. Maximinos sefaret heyeti Attilanın nezdine gitmiştir. 449 da Attila bir sefir göndererek suikasti tertib eden Chrysaphios'un tedibini istemektedir. Attila nezdine Bizanslılar sefir göndermektedirler. 450 de Theodorios'un ölümünden sonra Attila batı seferine hazırlanmakta olup Bizans sefirlerini kabul etmemektedir.

X uncu yüzyıla aid kaynaklardan açıkca öğrenmekteyiz ki Priskosun eseri bu parçalardan mada daha şu kısımları da ihtiva etmekte idi: Hunların Maiotis'i geçmeleri hakkındaki efsane, 441-442 yıllarında vukubulan harplerin bazı kısımları, 451 yılı batı seferinin bazı teferrüatı, 452 İtalya seferine aid kayıtlar, Aquileia'nın muhasarası, Milanonun istilası Romaya karşı hazırlıklar, Attilanın 453 de ölümü, Attilanın ölümünden sonra geçen vakalar, Attilanın oğlu Dengizih'in 466 da Bizansa karşı hareketi, 467 de Gotlarla birlikte Bizanslılarla harp eden Hunların savaşları.

Priskosun bu değerli eserinde Attilanın şahsına Hunların ahlak ve âdatına, binalarına, ziyafetlere ve saireye dair o kadar mühim malumat vardırki bugün Attila hakkında yazılan eserlerin hemen hepsi bu biricik malumatı tekrarlamaya mecbur olmaktadır. (Priskos'un bu parçalarının mühim bir kısmının Türk-

çeye tercümesi için bakınız: Hüseyin Namık Orkun, Attila ve oğulları, İstanbul, 1933)

V inci yüzyılın Yunan müerrihlerini tamamlayan Latin kaynaklarıdır. Bu vesile ile bunların da en mühimlerini kaydedelim: IV üncü yüzyıla aid olan Ambrosius'un dinî eserinde bir çok yerde Hun adına rastgelmekteyiz. V inci yüzyıla aid kilise muharrirleri arasında bilhassa Orosios ve Salvianus'un eserleri zikre şayandır. Şairler arasında Claudius Claudianus ile Sidonius Apollinaris'in Hunlar hakkında kayıtları vardır. Batı eserleri arasında Attila devrine aid Prosper Aquitanus ve Hydatius'un kronikalarile Cassiodorius'un VI inci yüzyılın başında yazdığı kronikası ve yine aynı yüzyıla aid Anonymus Valesianus namı verilen eser zikre değer.

Gerek müelliflerin şahsı ve gerek eserleri hakkında bir az daha mufassal izahat vermek lâzım gelen bazı eserler daha vardır ki bunların başında Magnus Felix Ennodius'un eseri gelir. Müellif gençliğini yukarı İtalyada geçirmiş, rahip sınıfına girmiş, uzun zaman Milano'da yaşamış, 515 de piskopos olmuş, 517 de İstanbul'a sefir olarak gönderilmişti. Bu zatın bir çok eserleri arasında bizi alâkadar eden Doğu Got kralı Theoderiche yazdığı Panegyricus'udur ki müellif bunu 504-507 yılları arasında yazmıştır. Bu eserde büyük Theoderich'in kronolojik bir surette zamanından bahs ile medhedilmekte olup bu arada bazen başka kaynaklarda bulunmıyan pek mühim kayıtlara tesadüf olunmaktadır. 484 yılında Theoderich'in Bulgarlarla olan harbini, 504 de hükümdarın Sirmium'u zabtını ve bu münasebetle Bulgarlara karşı kazandığı zaferi kaydedilmektedir. Bu kayıtlar Bulgar tarihi için son derece mühim olup ilk defa olarak Bulgarların bu kayıtlarla tarih sahasına çık-

dığını görmekteyiz.

Illiria'lı Marcellinus Comes hükümdar Justinianusun maiyeti erkânından idi. Bu zat Eusebios-Hieronymus kronikasını devam ettirmiş isede Latince yazdığı bu eserde Doğu Roman tarihine daha fazla ehemmiyet vermiştir. Evvelâ eserinde 379-518 yılları vakalarını, sonra da 519-534 yılları hadiselerini işlemiştir. Bu kitabı adı mechul birisi 548 yılına kadar devam ettirmiştir. Eserde Hun-Türk tarihine dair mühim kayıtlara tesadüf olunmaktadır. Kayıtların ekserisi Hunların Avrupadaki tarihlerine ve bilhassa Attila devrine aiddir. Daha sonra başka kaynaklarda tesadüf etmediğimiz malumat da vardır. Bulgarların Trakyaya hücumları hakkındaki kayıtlar pek kıymetli olup bu malumatı eseri devam ettiren zat tamamlamaktadır.

En eski ve en mühim Got müerrihi olan Jordanes (yahut Jordanis) in iki tarihi hakkında Alman âlimleri pek çok uğraşmışlar isede daha bir çok noktalar aydınlatılmamış bir halde durmaktadır. Bu eserlerden birincisi kısa bir Roma tarihi olup şu adı taşımaktadır: De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum. Bu eseri müellif Papa Vigilius'un ricası üzerine yazmıştır. Yine aynı yılda Gotların tarihine dair bizi daha fazla alakadar eden ve De origine actibusque Getarum adını taşıyan eserde telif etmiştir. Bu eser Gotların efsanevi devirlerden itibaren müellifin zamanına kadarki Got tarihidir. Müellifin hayatına dair malumatı da yine kendi eserinde bulmaktayız: Buna göre müellifin babası Alan kralı Candac'ın kâtibi olup kendisi Amalok ulusundan Gunt-higis'in memuru idi. Sonra rahib sınıfına girmişti.

Jordanes'in bu ikinci eserinde Hun tarihine dair çok kıymetli izahata rastgelmekteyiz. Gotların tarihi

ile alakadar olarak Hunların aslı ve menşei ile Maiotis'i geçişleri mufassalan anlatılmaktadır. Attilanın şeceresini, Bledanın öldürülüşünü, Attilanın kılıcının bulunması hakkındaki efsaneyi, Attilanın harplerini, Batı seferini, İtalya üzerine yürüyüşünü, ölümünü ve defin merasimini, Attilanın oğullarının mücadelesini hep bu eserde bulmaktayız. Bu mühim kısımlardan mada Karadenizin şimalinde oturan Hun - Türk kabile ve uluslarından da bahsedilmesi ayrıca ehemmiyeti haizdir. Bu arada Ağaçeri, Bulgar, Savir, Hunugur ve Altziagir ulus adlarına rastladığımız gibi bazı Fin-Ugor ulus adlarına da tesadüf etmekteyiz.

Hunlar hakkında daha bazı kısa ve dağınık malumat veren Bizans eserleri de vardır: Hükümdar Justinianos'un bir novellasında Attila zamanında Sirmium'un tahribi hatırlatılmaktadır. Joannes Lydos'un 554 yılında yazdığı eserde de Hunların 363 yıllarındaki Kafkasya akınlarına, Attila definesinin hükümdar Leon tarafından bulunuşuna dair kayıtlar vardır. Damaskios'un 556 yıllarında İsidoros'un hayatına dair yazıldığı kitabında Attila «Skythalar» ile Romalıların Roma önündeki mücadelesi hatırlatılmaktadır. VI yüzyıla aid Theodoros Anagnostes'in 450-527 yılı vakalarını havi kilise tarihinde de İran hükümdarı ile Hunların 476 daki münasebatına dair izahata tesadüf etmekteyiz. Kappadokiada Kaisareia başpiskoposu Andreas'ın eserinde de Hunların Yecüc ve Mecüclerin aynı oldığına dair bir kayıt vardır.

VI ıncı yüzyılın başlarında Mytilene piskoposu olan Zacharias'ın eserinde zamanımıza yalnız süryani dilindeki tercümesi kalmış olup 450-491 yılları kilise tarihini havi olan bu kitapda VI ıncı yüzyılın ilk yarısında Hunların İranlılar arasındaki harpler, Hunların Bizans arazisine girmeleri ve Kafkasya ha-

valisi uluslarının Hıristiyanlığa deveti kaydedilirken Unaghur, Oghor, Sabhir, Burgar, Kortrighar, Ahbar, Sarurgur, Ephthalita gibi ulusların adını kaydettiği gibi 523 yılında Hunların hıristiyanlığı kabul etmesi üzerine İncilin Hun diline çevrildiğini de yazar. Süryani kaynakları arasında da 510-515 yıllarında telif olunmuş olan rahib Josua Stylites'in eserinde Hunların 395 yılı hücumlarından mada V inci yüzyılın ikinci yarısında Bizans-İran harplerinde Hunların rolleri hakkında mühim kayıtlara tesadüf olunur.

VI inci yüzyılın ortalarında hükümdar Justinianosun muasırı olan Kosmas İndikopleustes ticaret maksadile Karadeniz havalisinde, Arabistanda, Doğu Afrikada, Ceylan adasında seyahat yapmış, sonra İskenderiyede yaşamağa başlamış, 547-549 yıllarında coğrafi eserini hazırlamıştı. Bu eserde Hindistanın şimalinde sâkin olan Hunlardan bahsedildiği gibi bu Hunların Ak Hun adile de adlandığını yazmaktadır. Bu kitaba göre bunların hakimiyeti Hindistana kadar uzamakta idi. Diğer bir yerde de aralarında hıristiyanlık yayılmış olan uluslar meyanında Hunlar ve Bulgarlar zikredilmektedir.

VI inci yüz yıl Bizansda tarih yazma çağının en parlak devridir. Bu çağı Prokopiosun eserleri açmaktadır. Bu zatın hal tercümesi hakkında bizzat kendi eserinde bazı kayıtlara tesadüf edildiği gibi daha sonraki eserlerde de bir takım malûmat bulmaktayız. Prokopios Palestinde doğmuştur. Doğduğu şehrin adı Kaisareia'dır. İhtimal V inci yüz yılın sonlarında burada doğmuştu. 527 de hükümdar Justinianos'un kumandanı Belizarın hukuk müşaviri olmuştu. Bu vazife dolayısıyla 527 - 531 İran savaşlarına katılmış, sonra kumandan Belizar ile birlikte Vandal'lara karşı Afrikaya, Gotlara karşı İtalyaya, en sonrada tekrar

İranlılara karşı savaflara gitmişti. Hayatının son zamanlarının ne suretle geçtiğini bilmiyoruz. Prokopiosun adını taşıyan ve zamanımıza kadar kalabilmiş olan üç eser vardır. Bunlardan biri sekiz kitaptan ibaret bir tarih olup eserin I-II inci bölümleri İran savaşını, III-IV Vandal savaşını, V-VII de Got savaşını anlatır. Kitap 549-550 de yazılmıştır. VIII inci bölüm sanradan eklenmiş olup 551-553 yılları vakalarını ihtiva eder. Diğer eseri de altı kitaptan ibaret olup hükümdar Justinianos zamanında yapılan büyük mimari eserlerden bahsetmektedir. Prokopiosun üçüncü eseri Anekdotia adını taşımakta olup Latince Historia arcana adile yad olunur. Bu eser müellifin diğer eserlerinin tamamile aksi olup burada Justinianos itham olunmakta malî sıkıntıların, yabancıların saldırımlarının, hatta tabii âfetlerin müsebbibi olarak imparator gösterilmektedir.

Prokopiosun eserlerinde Hun-Türk tarihine ait pek değerli kayıtlara tesadüf etmekteyiz: Tuna havalesinde bir istihkâmın tamiri münasebetile Attilanın buraya olan akınından bahsedilmektedir. Diğer bir yerde de Aetius ile Attilanın savaşlarından bahsedilirki burada Attila Massaget'lerle Skyth'lere kumanda etmektedir. Daha sonra Attilanın İtalya seferine ait yani Aquileia'nın zabtına dair malûm olan epizodu mufassalan kaydetmektedirki bu izahat Jondanesin kayıtlarile birleştiğine göre müellifin Proskosun kaybolan eserinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. VI inci yüz yılın vakaları arasında da bir çok yerde Hunlardan bahsedilir. Fakat Prokopios Hun adı altında Bulgarları, Türkleri ve daha başka ulusları anlatmaktadır. Bu ulusların en doğusunda Ak Hunlar yani Ephthalit adı verilen ulus oturmakta idi. Bunlar İranlıların komşuları olup V inci yüz yılın ikinci ya-

rısında İranlılarla mütemadiyen savaşmağa başlamışlardı. Kafkasya havalisinden Maiotis'e kadar hatta Tunanın aşağı akıntılarına kadar olan yerlerdeki Hunlardan da bir çok yerde bahsedilmektedir. Kafkasya Hunları hakkında yani Sabirlere dairde aynı eserde izahat vardır. Müellife göre Cherson ve Bosporos Bizans şehirleri arasındaki yerlerde de Hunlar oturmakta idi. Hükümdar birinci Justinos 523 yılında Bosporos şehrine adam göndererek Hunlarla anlaşmak istemişti. VI inci yüz yılın ilk yarısında Hunlar diğer uluslarla beraber Tuna boyu üzerindeki Bizans ülkesine ardı arası kesilmeyen saldırılar yapmışlardı. Kara denizin Şimal kıyılarında oturan ve Bizans ülkesine akın yapan Hunlar hakkında da Prokopios VIII inci bölümde bahseder. 547 - 548 de Kırım Gotlarının hükümdarı Justinianosun nezdine sefir göndermişti; ki bu sefaret heyetinden Maiotis havalsinde oturan Hunlar hakkında da malûmat almışlardır. Binaenaleyh müellif eserinde ağızdan da toplamış olduğu malûmatı kaydetmektedir. Daha sonra Utigur ve Kutrigur'lar hakkında da mühim malûmata tesadüf etmekteyiz. Aynı eserde Bizans ordusunda bulunan Hunlara dairde kayıtlar olduğu gibi bu Hunların reislerinin isimleri de zikredilmiştir. Prokopios bazı etnografik malûmatta vermektedir : Ak Hunların dış bakımları ve yaşayışları, Hunların saç ve giyimleri, Sabirlerin harp sanatı, Utigurların yazı bilmeleri hakkında da mühim kayıtlar vardır.

Prokopiosun hükümdar Justinianosun seferlerine dair yazdığı tarihin devamını da Agathias yazmıştır. Agathias'ın hal tercümesini yine kendi eserinden öğrenmekteyiz. Anadoluda Myrina şehrinde doğan Agathias daha küçük iken İstanbula gelmiş, sonra İskenderiyede tahsil etmiş, 554 de İstanbula dönmüş-

tür. İskenderiyede hukuk öğrendiğinden İstanbulda avukatlık etmeğe başlamıştı. Ölümü genç yaşında 582 den önce olmuştur. Yazdığı tarihî eseri 552-558 yılları vakalarını havi olup kitabını bitirememiştir. Eserde kumandan Narses'in idaresinde Gotlar, Vandalılar, Franklar ve İranlılara karşı yapılan savaşlardan bahsedilmektedir. Vakalara Prokopiosun bıraktığı yerden başlamaktadır. Bu kitapta Hun-Türk tarihi bakımından değerli satırlara rastgelmekteyiz : V inci yüz yılın sonlarında Ephthalitlerin İranlılara karşı savaşlarını, 555 - 556 yılında Sabirlerin Bizanslılarla beraber İranlılara karşı savaşı, - başka bir Sabir gurupu da İran ordusunda bulunmakta idi.- İtalya Gotları arasında da Bittores ulusuna mensup Hunların bulunduğu kaydedilmektedir. Agathias'ın şu kaydı da mühimdir : 552 de İtalya - Got harbinde Hun harp usulü tatbik edilmişti. Eserin sonlarında da Maiotis ve Don havalisindeki Hunlardan bahsedilmekte olup Utigur ve Kutrigurların tarihine aid de mühim malûmat verilmektedir. Müellif 558 de Kutrigurların Bizans ülkesine hücumlarını ve bunlarla yapılan savaşı mufassal olarak anlatmaktadır.

VI inci yüz yıla aid umumî tarihi de İoannes Malalas yazmıştır. Maalesef bu zatın hal tercümesi hakkında malûmat bulamamaktayız. Bütün bildiklerimiz hep ihtimallerden ibarettir. Müellifin 491-578 de yaşadığı zannedilmektedir. Malalasin umumî tarihi 18 kitaptan ibaret olup eser mukaddes kitapların verdiği tarihî izahat ile başlamakta ve bu izahata Yunan efsanevî çağları karıştırılarak doğu uluslarından da bahsedilmektedir. Bundan sonra Roma krallarının tarihi, Bizans imparatorluğu anlatılmaktadır. Malalasin bu eserin de Septimius Severus ve Carus çağlarından bahsedilirken ilk önce Hun adına tesadüf

olunur. Daha sonra Attilanın savaşlarından ve ölümünden bahsedilmektedir. 514-515 yılı Vitalianus isyanında Hunların ve Bulgarların rolleri hakkındaki kayıtlar ağızdan nakledilmiş olduğu gibi 520 yılında Bizans - İran savaşları münasebetile bir Hun kralının rolüne dair zikrolunan bir epizodda kaydedilmiştir. Eserde Justinianusun hükümran olduğu ilk yıllarda (527 - 528) Sabir kraliçesinin Bizans ile andlaştığı da zikredilmektedir. Müellif Bosporos civarındaki Hun kralının İstanbulu ziyaretini aynı yıla koymakta olup bu kral burada hıristiyan olmuş, bunun neticesi olarak tebası isyan etmişti ki bu isyanı Justinianos silâh kuvvetile durdurabilmişti. Eserin diğer yerlerinde de Hunların 530 - 540 arasındaki Trakyaya hücumları ki Bizanslılar tarafında bu savaşta bir Hun ve bir Gepid kumandanının bulunduğu da kaydedilmiştir. - 548 de Sabirlerin Kafkasyadan cenuba doğru akınları, Hunların ve Slavların 558 - 559 yılında Trakyaya hücumları zikredilmiştir. En nihayet Malalasin eserinde 557 - 558 yıllarında Avarların İstanbulda gözükmelelerinde kaydedilmektedir. Eserin tetkikinden anlaşılacaktır ki Malalas Hun adı altında başka ulusları da anlamaktadır.

VI inci yüz yılın sonlarına doğru yazılan Theophanes Byzantios'un kitabının bazı parçalarını da Photios'un eserinde bulmaktayız. Bu eser tahminen 566 - 581 yılları vakalarını havi olup 10 kitaptan ibarettir. Elimizde kalan parçalarda Türkler hakkında mühim malûmata tesadüf etmekteyiz. Hükümdar ikinci Justinos 568 yılında Avarlara karşı Gök Türklerle andlaşmıştı. Bizans ülkesinde ipekcilikten bahsedilirken de V inci yüz yılda İranlıları yenen Ephtalit'leri de Türklerin yendiğini ve bunlar nezdine Justinos 569 da sefir gönderdiğini, nihayet 572 de

Sabirlerin İranlılarla beraber harp ettiğini okumaktayız.

VI inci yüz yılın Prokopios'dan sonra en büyük müverrihi Menandros'dur. Menandros İstanbulludur. Hukuk tahsil etmiş, avukatlık yapmak istemiş ise de mesleğe ısınamamış, hükümdar Maurikios edebiyatı ve ilmi koruduğundan hayatını bu sahaya vermişti. Yaşayışının sonraki teferruatı hakkında malûmatımız yoktur. Yalnız yüksek rütbeli bir zabıt olduğunu, sade sarayda değil vilâyetlerde de vazife aldığını bilmekteyiz. Menandros çağının tarihini yazmıştır ki eseri Agathias'ın bıraktığı yerden yani 558 den başlamaktadır. Maalesef eserin zamanımıza yalnız bir hülâsası kalmıştır. Eserde müellifin kelime oyunlarından ve edebî cümlelerden ziyade hakikati dikkat gözü önünde tutduğunu ve inanılması gerek olan bir eser yazdığını görmekteyiz. Bu mühim eserde Avarların ve Türklerin inkişaf ve yayılışları tarihi açıkca göze çarpar. Hükümdar Justinianos Kutrigurlara karşı Utigurları kazanmağa çalıştığı sıralarda Kafkasya Alanları civarında bulunan Avarların 558 yılında tarih sahasına çıktığını görmekteyizki Avarlar buradan İstanbula sefirler göndermişlerdi. Bundan bir müddet sonra hükümdarın teşvikile Avarlar Unigurları, Zalları ve Sabirleri mağlup ile Antların ülkesini tahrip, 562 de de Bizansa tekrar sefir göndermişlerdi. 565 de Avar sefirleri tekrar İstanbulda gözükmekte ve Franklara karşı yapılan savaştan sonra Avar hükümdarı Bayan Gepidlere karşı Longobardlarla anlaşmakta, 568 de Sirmium'ı muhasara ile kendisine tâbi olan Kutrigurları Dalmaciayı tahribe göndermektedir. Eserde Avarlara dair daha bir çok izahattan sonra Gök Türklere dair de mühim malûmat vardır. 568 de Türk hakanı Bizansa sefir gönderip İranlılara karşı

Bizans ile andlaşmaktadır. 569 da Bizans hükümdarı Türk hakanına Zemarchos'ı sefir olarak göndermekte, 570 de Bizanslılar Türklerle andlaşıp İranlılarla harp etmekte ve 576 da Valentinus'un reisliğinde bir Bizans sefaret heyeti Gök Türklerin nezdine gitmektedir. Menandrosun eserinden kalmış olan bu parçalarda bu Türk kavimlerinin tarihinin mühim bir kısmı aydınlandığı gibi bu kavimlerin etnografik vaziyetleri, ahlâk ve âdetleri hakkında da değerli malûmat bulmaktayız.

VI inci yüzyılın son senelerinde eserini yazan İoannes Epiphaneus'un hayatına dair malûmatımız hemen hiç yok gibidir. Kendisi İran ve Bizans savaşlarının tarihini yazmıştır. Kitabının yalnız başlangıcı ile ilk kısmı zamanımıza kadar kalabilmiştir. Eserde bizi alakadar eden nokta 569 da sefir Zemarchos'un sefaretinden bahsedilmesidir.

536 yıllarında Suriyede Epiphaneia'da doğmuş olan Euagrius'da eserini VI inci yüzyılın sonlarında yazmıştır. Kendisi Antiochia'da avukat idi. 588 de Antiochia patrikini İstanbula teşyi etmiş, İstanbulda bilgi kudreti sayesinde hükümdardan yüksek rütbe-ler almıştı. Bu zat altı kitabdan ibaret bir kilise tarihi yazmıştır ki 431-594 yılları vakalarını havidir. Eserde Skyth'ler kralı Attilanın harpleri ve ölümü hükümdar Zenon zamanında Hunların Trakyaya hücumu, Vitalianos isyanında Hunların rolleri, Hunların (=Sabir'lerin) 515 yılı hücumları, Avarların ilk sefaret heyeti, harpleri, Sirmiumu istilâları, 583 deki müthiş seferleri zikredildiği gibi Türkler hakkında da malumat verilmiştir.

VI inci yüzyıla aid Bizans kaynakları bahsini kapamadan evvel Avarlardan bahseden bazı küçük eserleri de zikredelim: İhtimal 579-82 yıllarında adı

bilinmiyen birisi tarafından yazılan Avarlara karşı istimdad etmekte olan Sirmium tuğla kitabesi 1893 de Bronşmid tarafından Meydana çıkarılmıştır. Yine bu yüzyılda yazılan Gregentios'un hayatına dair eserde de Gregentios'un Avarlarla sınır olan bir yerde doğduğu ve onun çocukluğu zamanında Avarların buralara hep akınlar yaptığı yazılmaktadır. Eustratios'un İstanbul patriği Eutyhios'un hayatına dair yazdığı kitabında da Avarlarla yapılan savaşlar münasebetile hükümdar Tiberios'un Sirmiumda oturduğunu okumaktayız. Avarların tarihte ilk gözüküşlerine ve İstanbulla sefir göndermelerine dair kayıtları ihtiva eden ve şüphesiz eski vesikalara dayanan VII-VIII inci yüzyıla aid adı bilinmeyen birisi tarafından yazılmış olan bir kilise tarihi de zikre layıktır. VI inci yüzyılın ortalarında Afrikada bulunmuş olan Flavius Cresconius Corippus İstanbulla geldiği vakit sarayda mühim bir rütbe almış, burada İn lauden Justini adlı Latince bir eser yazmıştır. Bu eserde ikinci Justinos saltanatının ilk seneleri zikrile medhedilmekte olup bu arada 565 de Bizans sarayında Avar sefirlerinin kabulü tasvir edilmektedirki bu satırlar Türk tarihi bakımından son derece mühimdir. Çok dikkate değer olan diğer bir nokta da tarihsiz ve her halde VI-VII inci yüzyıllara aid bir Yunan papirusunda Mısırdaki bulunan Yunan kuvvetleri arasında bir nevi kemere Bolgar denildiğinin kaydedilmiş olmasıdır.

Bizans tarihleriyle alakadar olması hasebile İoannes Ephesios'un Süryani dilinde yazdığı kitabı da burada zikretmek gerektir. Bu zat VI inci yüzyılın başlarında Diyarıbekirde doğmuştur. 535 de İstanbulda Süryani manastırına girmiş, daha sonra hükümdarın teveccühünü kazanmıştır. 585 den sonra ölmüş olup

yazdığı kilise tarihinin ilk kısmı kaybolmuş, yalnız ikinci kısmının sonradan yapılmış bir hülâsası ile 536-585 yılları vakalarını havi olan üçüncü kısım zamanımıza intikal edebilmiştir. Müellif eserinin ikinci kısmında Malalasdandan alarak Bosporos havalisi Hun kralının hristiyanlığından bahsetmekte, üçüncü kitabında da Avarlar ve Türklere aid malûmat vermektedir. Avarların hücumlarına dair bir çok kayıtlardan sonra 558-581 yılları arasındaki Bizans ve Avar münasebatı kısaca anlatılmakta ve Sirmium'un muhasarası mufassalan yazılmaktadır. Gök Türklerden de eserin çok yerinde izahat vardır. Bizans sefiri Zemarchosun sefaretinden sefirlerin izahatına dayanarak öyle izahat vermektedir ki Menandrosun zamanımıza kadar kalmış olan eserinde bu izahata tesadüf etmemekteyiz.

Hun-Türk tarihi bakımından Maurikios veya Urbikios adına izafe edilen harp usullerinden bâhis mühim bir eser daha vardır: On iki kısımdan ibaret olan bu eserde müellif tarafından ordunun teşkili, talimi, harp usulü, hile ve saireye dair mühim izahat verildiği gibi yabancı ulusların da harp usullerine dair izahata tesadüf olunur. XI inci bölümde İranlıların, Avarların, Türklerin, Frankların, Longobardların, ve Slavlar ile Antların harp usullerinden bahsedilmektedir.

VII inci yüzyılın ilk müverrihi Theophylaktos Simokattes olup Mısırdan doğan bu zat yüksek memuriyetlerde bulunmuştu. Hükümdar Herakleios zamanında (610-641) Menandrosun kitabının devamı olan yani Maurikios çağını havi (582-602) sekiz kitaptan ibaret eserini yazmıştır. Theophylaktos Simokattes eserinde en eski çağların Yunan müverrihlerinden itibaren zamanına kadar ki eserlerden faydalandığı

gibi arşivlere de baş vurmuş, sarayda bulunduğu için bütün bu değerli vesikaları araştırmaya imkân bulabilmişti. Bu zâtın eseri Avarların tarihi bakımından son derece mühimdir. Müellif Tiberiosun ölümünden sonraki vakaları izah etmekte ve 583 seferini, Singidonum, Viminacium ve diğer şehirlerin işgalini sulh müzakerelerini, Avarların Tuna istihkâmlarına karşı yaptıkları müthiş akınları, 584 deki Trakya hücumunu, 591 Avar akınının teferrüatını, 592-93 Avar-Bizans sefaret heyetlerini, 598-99 mücadelelerinin bazı epizodlarını, Singidonum muhasarasını, Dalmacia akınını ve dirizipeza muhasarasını anlatmaktadır. Son kitabda da Bizans kumandanı Priskosun 601-602 deki seferini, Bizans kuvvetlerinin Viminacium zaferinden sonra Tisa havalisindeki büyük savaşta Avarlara son darbenin vurulması anlatılmaktadır. Kitabın en değerli izahatı arasında bilhassa 598 yılı yazında İstanbula gelen Türk sefirleri hakkında verdiği malûmattır. Buna göre bu çağda Gök Türk hâkanı hükümdar Maurikios'a bir mektup göndererek düşmanlarına karşı kazandığı zaferi bildirmektedir. Bu münasebetle müverrih Türklerin karakterlerini ve avarlarla olan münasebetlerini yazmaktadır. Bu kısımda Avrupa Avarlarının aslına dair yazdığı malumat mühimdir. Bunlardan sonrada müellifin Abdel veya Ephthalit, Ogor, Ouar, Chunni, Unnugur, Sabir, Barşelt, Tarniach, Kotzageroi, Zabender adlı uluslar hakkında verdiği malumat ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

VII inci yüzyılın başlarında yazılmış olan İoannes Antiocheus'un eserinde de V ve VI inci yüzyılın başlarına aid vakalar hakkındaki izahatı Türk tarihi için mühimdir. Bu eserde Türk tarihini alakadar eden şu kısımlar vardır: 394 yılında İtalyaya Eugenius'a karşı gönderilen Doğu Roma ordusuna Hunla-

rın iltihakı, Attila ile İkinci Theodosios'un münasebatı, 447 deki Bizans sefaret heyeti, Attilanın batı seferi, 473 de hükümdar Zenon'un Bulgarları yardıma çağırması, 476 da İran hükümdarının Hunlara iltica etmesi, 493 deki isyanda hükümdarın ordusunda Hunların da bulunması, 514-15 yılında Vitalianos isyanında Hunların oynadığı rol ve Sabirlerin 515 de Pontos havalisine yaptıkları akınlar hakkındaki izahat Türk tarihi bakımından son derece mühimdir.

626 da Avarların Slavlarla birlikte İstanbulu muhasaraları Bizans üzerinde unutulmaz hatıralar bırakmıştı. Binaenaleyh bu hatıraları saklayan eserlere de tesadüf etmekteyiz. Tanrının annesinin koruması sayesinde şehrin kurtulduğunu zanneden Bizanslılar ananeye göre patrik Sergios'un doğu kilisesine aid Akatnistos ilâhisinde de bu hatıraya temas edilmektedir, Georgios Pisides'in bir şiirinde de aynı noktaya temas edildiği göze çarpar. Pisidialı müellif hükümdar Herakleios zamanında Ayasofya mabedinin ruhanî memurlarından idi. Bir şiirinde Avarların İstanbulu muhasarasından ve mucize kabilinden şehrin kurtulduğundan bahsetmektedir. Dikkate şayandırki Georgios'a göre İstanbulu muhasara eden yalnız avarlar ve Slavlar değil aynı zamanda Bulgarlardı. Her ihtimale karşı Theodoros Synkellos'un olduğu zannedilen Avarların Bizans muhasarasının birinci yıl dönümünde yani 627 ağustos 7 de İstanbulda söylenen hutbede de bu hususda mühim izahata tesadüf etmekteyiz. Bu hutbe muhasaranın devamı hakkında değerli izahatı ihtiva etmekte olup müellifi zikredilmeden müteaddid yazmalarda zamanımıza kadar intikal ettirilmiş muasır bir vesikadır. Antonios Studites'in 971 de söylediği diğer bir hutbede de aynı mevzua temas edildiğini görmekteyiz.

VII inci yüz yıla ait Bizans hıristiyan kronikaları arasında müellifi bilinmiyen Chronicon Paschale, Chronicon Alexandrinum yahutta Chronicon Constantinopolitanum adlariyle tanılan eserde mühim bir yer tutmaktadır. Bu eser Âdem'den başlayarak Miladdan sonra 629 yılına kadarki vakaları ihtiva etmekte isede mukaddemesi noksan olduğu gibi yazmalar 627 yılında kesilmektedir. Bunun müellifi Herakleios'un muasırı olup rahib idi. İhtimal patrik Sergios'un maiyetinden biri idi. Kitabını 629 dan sonra yazmıştır. Eserin V - VI inci yüz yıla ait kısımlarında Hunlar hakkında malumat verilmektedirki bu verilen izahat Marcellinus'un eserine dayanmaktadır. Attila ve Bledanın İlyricum'a hucumu, Dinzich'in ölümü de mezkûr esere dayandığı gibi Malalas'dan da iktibaslar yapılmıştır. Bu izahattan mada eserde müstakilen Avarlardan bahseden kısımlar da vardır. Avarların 617 deki Trakyaya hücumu ile 626 daki İstanbul mühasaralarından uzun uzadıya bahsedilmektedir.

Chronicon Paschale'den sonra Bizans kaynakları uzun müddet susmaktadır. VII inci yüz yılın ortasından IX uncu yüz yılın başlarına kadar bir buçuk yüz yıllık bir zamanın kaydedilmediğini görmekteyiz. Bu devirde tarihî eserlerin yazıldığı daha sonraki kitaplardan anlaşıldığına göre bu eserler her halde kazaya uğramış demektir.

Bu devirde Yunan tarihi eserlerinin yokluğunu batı, Ermeni ve Süryani yahut diğer dillerde yazılmış olan eserlerle telâfi etmek zarureti vardır. VI inci yüzyılın batı eserleri arasında bilhassa Victore Tonnennis kronikası, Johannes Biclarensis'in zeyli ve daha sonra Tours piskoposu Gregorius Florentius'un Histiria Francorum adlı eseri dikkate şayandır. VII inci yüzyıla aid olmak üzere de Histiria Longo-

bardorum müellifi Paulus Diaconus'dur ve Histiria Romana adlı iki eserde bilhassa Bulgar ve avar tarihi bakımından mühimdir. VIII - IX uncu yüzyıla aid Karolenj hanedanı çağının kronikaları da yukarıda zikrolunan eserlerin devamı sayılabilir.

Latin dilile yazılmış olan eserler arasında Geographus Ravennas adile tanılan eserleri dikkat önünde tutmak gerektir. Revennalı bir rahibin VII inci yüz yılın sonunda (ihtimal 680 de) yazmış olduğu coğrafi eserde Asya, Afrika ve Avrupa hakkında malûmat verilmektedir. Eserin bizim bakımdan kıymeti daha evvelki eserlerin malûmatını toplamış olmasıdır. Kitabda Hunlara, Hazerlerin aynı telakki ettiği Ağaçeri'lere, Bulgarlara dair malûmat vardır.

Doğu eserleri arasında da Herakleios çağının değerli bir kaynağı olan tahminen 457 - 661 yılları vakalarını havi Ermeni piskoposu Sebeos'un eserinde Ephthalitlere, Türklere ve hazerlere dair mühim malûmat verildiği gibi Hazerlerle Herakliosun münasebatına dair de izahat verilmekte olduğunu görmekteyiz. Gene VII inci yüz yılın sonunda Ermeni dilile yazılan ve Pseudo-Moses Chorenac adile tanılan coğrafi bir eser daha vardırki Maiotis Bulgarları, Avarlar, Türkler ve Hazerler hakkında son derece mühim malumat ihtiva etmektedir. Piskopos Joannes'in VII inci yüzyılın sonlarında 644 yılı vakalarına kadar devam eden bir umumî tarihi vardır, Bu eserde de Hunlara, Sabirlere, Bizans - İran savaşlarına, Bosporos havalisi Hunlarının hıristiyanlığına dair mühim malumat verilmektedir. Eserdeki Maiotis Bulgarlarının hânı Kubratos'un hükümdar Herakleios ile olan münasebatından bahseden satırlar muhakkaktır ki; muasır kaynaklara dayanmaktadır. Bu eserin zamanımıza ancak 1602 de Arabcadan çevril-

miş nüshası kalabilmiştir. Süryani dilinde çok sonraları yazılmış diğer bir eserden de burada bahsetmemiz lâzımdır ki bu eserin bizi alakadar eden kısımları VI-VIII inci yüzyılları vakalarıdır.

Antiochia patriki Michael (1166-1199) dünyanın yaradılışından zamanına kadar yazdığı bir umumî tarihte Hunlara, Avar-Bizans, mücadelelerine, Türklerle, Bosporos havalisi Hunlarının hıristiyanlığına, Zemarchos'un sefaretine dair verdiği malumat İoannes Ekhesios'un eserinden alınmadır. Eserde bilhassa Bulgarlara aid olan kısımlar çok mühimdir. Bunların asılları hakkında bir efsane zikredildikten sonra hükümdar Maurikios'un çağında Bulgarların rollerinden bahsedilirken arada Herakleios çağında Hazerlerle yapılan andlaşmadan, VIII inci yüzyılda Hazer-Bizans çarpışmalarından da bahsedilmektedir. Bu eserden mâda Süryani kaynakları arasında 670-680 yıllarında yazılmış olan ve hükümdar Maurikios, Phokas, Herakleios çağlarındaki İran ile münasebattan Türklerle dairde izahat veren adı malum olmıyan bir eseri de hatırlatmak gerektir. Tell-mahre'li Ya'kubi patriki Dienysios'un 774--75 yıllarına kadar devam eden vakaları havi umumî tarihinin ilk üç bahsi de Bizans kaynaklarına dayanmakta olup dördüncü bahisde Arabların VIII inci yüzyıl tarihlerinden bahsedilirken de bu arada Türklerle ve Hazerlere dair de izahat verilmektedir.

İxuncu yüzyılın başlarına kadar Bizans tarihlerinin olmadığını yazmıştık. Bundan ötürü bu çağlara aid malumatı kiliseye aid eserlerde aramak ve dinî eserlerin bazı kayıtlarından istidlarler yapmak lâzım gelmektedir. Bu çağlara ait bazı kırıntı malumat arasında bilhassa Kara Denizin şimal taraflarında oturan Bulgarlar hakkında mühim malumata tesadüf edil-

mektedir. Meselâ son zamanda VIII inci yüzyılın ortalarına aid olduğu isbat edilen Bizans piskoposluk kayıtları arasında Kırım Got metropolitine tabi piskoposluklar sıralanırken Hunların ve Onogurların piskoposluğu da zikredilmektedir. Hazerler arasında da piskoposluğun mevcut olduğunu şu izahat göstermetedir: Hükümdar Kabalinos askerlerinden birisini Cherson'a nefyetmiş, buda oradan kaçarak Hazerlerin nezdine gidip piskopos olmuştu. Bu arada Pseudo Kallisthenes adile yazılan kayıtlardaki Avarlar, Hazerler, Bulgarlar ve Onogurlardan bâhis satırları da hatırlatmak lâzımdır. VIII inci yüzyıla aid olması muhtemel olan müellifi meçhul bir coğrafi eserde Avarların ülkesi zikrolunurken Hazerler de hatırlatılmaktadır. VIII inci yüzyılın başlarında yazılmış bir piskoposluk kaydında Roma patrikliği hudutları yazılırken Avarlar ve İstanbul patrikliği hudutları kaydedilirken de Hazerlerin ismi geçmektedir.

Stephanos'un hayatından bâhis ve Rusca tercümesi zamanımıza intikal edebilen eserde Kırım Hazerlerinin Tarchau'ı hatırlatılmaktadır. Gothia piskoposu İoannes'in hayatından bahseden diğer bir eserde de Hazer hanının Kırım isillâsı ve Got istihkâmının zaptı hakkında malumat verilmektedir.

Tuna Bulgarları hakkında en mühim malumat 680-81 yıllarına aid kilise kayıtlarında bulunur. Burada Bulgarların 712-13 de Trakyaya hücumları zikredildiği gibi Bulgarların adı geçerken Unnogor-Bulgar'ları adı verilmesi Tuna Bulgarlarının asılları meselesini aydınlatacak mahiyettedir. Tuna Bulgarlarının VIII inci yüzyılı vakaları hakkında pek dağınık ve eksik malumat bulabilmekteyiz. Meselâ İstanbul patriki Kallinikos'un hayatına dair yazılan eserde ikinci Justinianos'un Bulgarlarla olan münasebatı

zikredildiği gibi 717 de İstanbul muhasarasında Arablara karşı Bulgarların da Bizanslılarla beraber hareket ettikleri kaydedilmektedir. Stephanos tarafından yazılan eserde de hükümdar Konstantinos Kopronymos'un (741-775) Bulgarlara karşı yaptığı bir harp zikredilmektedir ki müellif Bulgar adı yerine Skyth sözünü kullanmaktadır. 741 ve 829 yılları arasında yazılmış olan Parastaseis syntomoi kronikası adile tanılan müellifi meçhul bir eserde de ikinci Justinianos'un Hazer ve Bulgarlarla olan münasebatına dair malumat verilmektedir.

Bulgar tarihinin VIII inci yüzyıla aid kaynakları maalesef zamanımıza kadar intikal edememiştir. Bu yüzyıllara aid olan sonraki bir Rus kronikasında tesadüf ettiğimiz Bulgar hükümdarları cedveli mühim bir vesikadır. Bu vesikada Bulgar hükümdarlarından, efsanevi krallardan 767 senesine kadar ki liste kaydedilmektedir.

IX uncu yüzyılın başlarında Bizans müverrihlerinin eserleriyle tekrar buluşmaktayız. Bizans kronika literatürünün en muazzam eserlerinden biri olan Theophanes'in eseri de bu yüzyılda yazılmıştır. Theophanes VIII inci yüzyılın ikinci yarısından sonra Makedon hanedanı ilede akraba olan zengin ve asil bir ailenin çocuğu idi. Günün siyasetine de karıştığı için bir adaya sürülmüş, 818 de ölmüştür. Theophanes ölen dostu Georgios Synkellos'un ricası üzerine bunun tamamlanmamış eserini tamamlamak ve devam ettirmek için kitabını yazmıştır. İşte bu suretle 810-11 ve 814-15 yıllarında İsadan sonra 284 den 813 yılına kadar ki vakaları havi olan eseri vücuda gelmiştir. Bu eser Hun, Bulgar ve Türk tarihinin en değerli eserlerinden biridir. Bu kitabda Hunlara, Attilanın savaşlarına, Sabirlere, Avarlara, Bulgarlara,

Hazerlere dair mühim malumatı ihtiva eden satırlar olduğu gibi Hazerlerin ve Bulgarların yaşayışlarına, âdetlerine dairde değerli izahat vardır.

Theophanes'in muasırı Nikephoros'dır. Bu da asil bir aileden doğmuş olup babası gibi kendisi de hükümdarın kâtibi idi. Daha sonra rahip olmuş ve bir manastır kurmuştur. En nihayet de 806 dan 815 yılına kadar İstanbul patriki olmuştur. Bu sırada dinî bir meseleye karışmış, bunun için hükümdar kendisini sürmüştü, sonrada hükümdar ikinci Michael'in sürgünden kurtulabilmesi için ileri sürdüğü teklifleri kabul etmiyerek ölünceye kadar sürgünde kalmıştır. Nikephoros 829 da ölmüş, 847 de cesedi büyük bir merasimle İstanbula getirilmiştir. Nikephoros bir çok dinî eserler yazdığı gibi iki dane de tarihî eser vücuda getirmiştir. Bunlardan birisi dünyanın yaradılışından 829 yılına kadar ki vakaları ha-vidir. Breviarium adile tanılan ve 602 den 796 yılına kadar olan vakaları ihtiva eden başka bir eseri de Türk tarihi için son derece mühimdir.

Müellifin hangi kaynaklara başvurduğunu bilmiyoruz. Her halde bu da tıbkı Theophanes gibi VII-VIII inci yüzyılların kaybolmuş kaynaklarından faydalanmıştır. Bu kitabın Avar, Hazer ve Bulgar tarihi bakımından çok değerli malumatla doludur. 619 yılında İstanbulda hıristiyanlığı kabul eden bir Hun hükümdarından, Avar-Bizans mücadelerinden, Bizanslıların Hazarlarla olan münasebatından hatta iki hükümdarın birbirlerinden kız alıp ailece de akrabalık kurduklarından bahsedildiği gibi Theophanesin verdiği malumatın aynını devam ettirerek Hazerlerin büyümesini, V inci Konstantinos'un bir Hazer prensesi ile evlenmesini, Unogundur hükümdarınının Avarların tabiiyetini silkererek Bizans ile andlaştığını, Hunlurun ve Bulgarların en eski yurdlarını, hicretlerini, Kotrag'larla olan alakalarını, Tuna Bulgarla-

rının bugünkü yurdlarına gelişlerini anlatmaktadır.

Bu çağın en meşhur eserlerinden birisi de Georgios Monachos'un Âdem'den başlayarak 867 ye kadar devam eden eseridir. Müellif eserini hükümdar üçüncü Michael (842-867) çağında yazmış olup yazanın hayatına dair hiç bir şey bilmemekteyiz. Yalnız bir rahip olduğu malumdur. Bunun içindir ki eserinde de daima dinî noktayı gözönünde tutmuş, bunun haricindeki vakaları ikinci safda bırakmıştır. Kitabda bizi alakadar eden cihetler Malalas, Theophanes, Nikephoros gibi zevatın eserlerinden alınmıştır. Müstakil olarak yalnız hükümdar ikinci Michael'in Thomas isyanında 822 de Bulgarlarla yaptığını yazar.

Umumiyetle Scriptor incertus adile tanılan ve yazanı bilinmeyen bir eseri de IX uncu yüzyılın ilk yarısına aid kitablara arasına koymak lâzımdır. Bu eser birinci Michael ve beşinci Leon çağlarını (811-820) yazmakta olup bizi alakadar eden mühim malumat vermektedir. Eser birinci Michaelin Bulgarlarla olan savaşlarından, 813-14 de Bulgar hükümdarı Krum'un savaşından, İstanbulun muhasarasından, Edirnenin istilâsından bahsettiği gibi müellifin Krum ordusunda Avarların da bulunduğunu kaydetmesi dikkate şayandır.

Bizans kronika literatüründe 948 yılına kadarki vakaları yazan bir eserde mühim rol oynamaktadır. Bu eseri muhtelif adamların yazdıkları iddia edilmiş isede bunların eserin asıl muharriri olmadığı anlaşılmıştır. Epitome adile tanılan bu eserde Hun-İran mücadelesinin bir efsanesi, Avarlar, Bulgarlar ve Hazerlere dair malumat vardır.

Bu yüzyılın tipik eserlerinden birisi de Georgios Kedreos tarafından yazılmıştır. Bu zatın hal tercümesi hakkında malumatımız yoktur. Kitab dünyanın

yaradılışından 1057 yılına kadar olan vakaları toplamaktadır.

Müellifin kitabında söylediği gibi eser önce yazılmış olan kitabların terkibinden ibarettir. Kitabda Hunlara, Avarlara, Türklere, Hazerlere ve Bulgarlara aid de malumat verilmiştir ki bunların hepsi de Theophanesden alınmıştır.

Daha sonraki literatürde de bizi alakadar eden bir takım izahata tesadüf etmekteyizki bunlar önceki eserlerden alınmış ise de bu eserlerin bazıları kaybolmuş eserler olduğu için bu malumatın bugün ayrıca bir ehemmiyeti vardır. X uncu yüzyılda yazılmış olan Patria adlı eserde İstanbulun mimarî eserleri kaydedilirken Bulgarlara aid bazı izahat verilmiştir. 1028 e kadar devam eden ve yazının adı meçhul bir kronikada da Avarlara ve Hazerlere dair verilen malumat Theophanes'den alınmış isede Bulgarlar hakkındaki izahat bilinmeyen bir kaynaktan alınmadır. XII inci yüzyıla aid en mühim eserde Joannes Zonaras'ın yazdığı dünya kronikasıdır. Bu eserde Hunlara, Avarlara, Türklere, Hazerlere, Bulgarlara aid verilen malumat Theophanesden alınmıştır. Fakat Bulgarlar ve Avarlar hakkındaki bazı malumatın alındığı kaynaklar malum değildir. XII inci yüzyıla aid Zonaras'ın kaynaklarından faydalanan ve 1081 yılına kadarki vakaları havi olan Konstantinos Manasses'in eserinde de Avarlara, Hazerlere, Bulgarlara dair malumat verilmektedir. Michael Glykas'ın popüler kronikasında da Avarlara, Hazerlere ve Bulgarlara dair izahat vardır. XIII üncü yüzyılda yazılan Theodoros Skütariotes'in dünya kronikasında Avarlar, Hazerler ve Bulgarlar zikredilmekte olup bunların hepsi de malum kaynaklardan alınmıştır. Joel'in muhtasar kronografyasındaki ikinci Jüstini-

anos'un Bulgarlarla olan münasebatına dair satırlar da Epitome'in tesiri altında yazılmıştır. XIV üncü yüzyıla aid Ephraim'in manzum kronikası da Zonaras'dan alınarak Avarlardan, Bulgarlardan bahsedilmiştir. Nikephoros Kallistos'un 1317 de bitirdiği eserinde de önceki kaynaklardan alarak Hunlara, Avarlara, Türklere, Sabirlere, Onogurlara dair malumat verdiğini görmekteyiz.

886 dan 912 ye kadar Bizans tahtında oturan hükümdar VI inci Leon'un harp bilgisine aid yazdığı pek mühim eserde de millî tarihimiz için çok değerli malumat vardır. Leon Bizansda Makedonya hanedanını kuran birinci Basileios'un oğlu idi. Tahta çıktığı vakit hastalıklı bir adam olduğundan harplere iştirak etmemiş, sarayına kapanıp ilim ile uğraşmıştır. Bunun neticesi olarak bir çok eser yazmış olup bizim bakımımızdan en mühim olanı harp usulüne dair yazdığı kitabdır. Bu kitabın 20 bölümdür. XVIII inci bölümde Türklerin, Frankların, Longobardların, Slavların harp usullerinden bahsetmektedir. Bu eserin kaynakları kitabda yazılmış ise de asıl kaynak olan Maurikios veya Urbikios'un adı zikredilmemiştir. Halbuki Leon bu eserin üslubunu değiştirerek aynen kopya etmiştir. Eserde Macarlardan Türk adı altında bahsedilmektedir.

X uncu yüzyılın birinci yarısına aid bazı küçük Bizans kaynakları vardır ki millî tarihimiz bakımından değerli malumat vermektedir. İki defa İstanbul patriki olan Nikolaos Mystikos'un mektupları bu kaynakların başında gelir. Mektuplar arasında Bulgar hükümdarı Symeon'a yazdığında Bulgarların ve Avarların o zamanki tarihlerine dair malumat vardır. Dokuzuncu mektubda da Bulgarlardan mada Peçeneklere dair çok mühim malumat verilmektedir. Daha

sonra bu mektublarda Ruslar, Peçenekler, Batı Türkleri hakkında da izahata tesadüf olunur.

Millî tarihimizin en değerli kaynaklarından birisinde Leon'un dördüncü evlenmesinden doğan oğlu VII inci Konstantinos Porphyrogennetos tarafından yazılmıştır. Kendisi de babası gibi ilim ile uğraşmıştır. Hukuka, edebiyata, doktorluğa, ziraat ve hayvanlığa dair eserleri olduğu gibi bizi alâkalandıran üç dane de tarihi eseri vardır. Bunlardan birincisi Excerptum koleksiyonu olup hükümdar bir çok Bizans kaynağını elden geçirerek bunlardan birer hülâsâ yapmıştır ki bu kaynaklar bugün elimizde olmadığından bu eserin pek büyük bir kıymeti vardır. Diğer eser de cerimoniis aulae byzantinae adını taşımaktadır. Bu eserde Bizans sarayı ile münasebatta bulunan Bulgarlardan bahsedildiği gibi saray muhafızları arasında Hazerler ve Türklerin (Macarların) kralına gönderilen resmî mektupların üslubunu öğrenmekteyiz.

Konstantinosun en mühim eseri de administrando imperio adını taşır. Kitab dört bölümdür. Birinci bölümde Peçenekler, Oğuzlar, Hazerler, Alanlar, Ruslar, Bulgarlar ve Türkler (=Macarlar)ın birbirleriyle ve Bizans ile olan münasebatından bahsedilmektedir. İkinci bölümde yabancı kavimlerin Bizans prensesleriyle evlenmeleri ve diğer münasebetleri anlatır. Bizim için çok değerli olan üçüncü bölümde de yabancı kavimlerin tarihi, etnografisi ve coğrafiyası yazılmıştır. Bu bölümde üç büyük kısma ayrılır: Birincisi Arabların tarihi ile başlar. Hispania, İtalya ve Dalmatia'nın tarihini anlatır. Daha sonra Hırvat ve Sırp lar ile bunların oturduğu yerlerin tarihini, coğrafiyasını yazar. Bu arada Avarlara ve IX-X uncu yüzyıllara aid Bulgarlar hakkındaki efsanelerden de bahseder. Peçenekleri ayrı bir

bölüm olarak yazmıştır. Hazerler ve Macarların tarihine dair de değerli izahat verilmiştir. Bu bahsi Tunadan Kafkasyaya kadar olan yerlerin anlatılması ile kapatırki burada Sarkel adlı tazer istihkâmının yapılışı da vardır. İkinci bölümde Ermenilerden ve İberlerden bahseder. Üçüncü kısımda da Kıbrıs tarihini yazmaktadır. Büyük bölümlerin dördüncüsü de Bizansın iç değişikliklerinden bahseder. Konstantinosun bu eseri bilhassa 37 inci bölüm Peçenek tarihi bakımından birinci kaynak sayılır. Oğuzlar hakkında da bu eserde mühim malumat vardır. Bu kitab Macar tarihi bakımından da en esaslı kaynaklardan biridir. Konstantinos'un eserleri bir çağ açmıştır diyebiliriz. Kendisi de bir çok eserin yazılmasında âmil olmuştur. IX uncu yüzyıla aid Georgius continuatus adile tanılan ve Georgios Monachos'un eserinin devamı olan — 843 den 948 senesine kadarki vakaları ihtiva eden—eserde de Bulgar ve Peçenek tarihine dair çok değerli malumat verilmiştir.

Theophanes'in bıraktığı yerden eserini devam ettiren ve onun için Theophanes continuatus adile tanılan kitabda da Türk adı altında Macarlardan bahsedilmiştir.

X uncu yüzyılın sonunda Anadolulu Leon Diakonos da zikre şayandır. Bu zat adından dahi anlaşılabilirceği gibi kilise memurlarındandı. Hayatına dair kendisinin verdiği malumata göre yalnız 986 da ikinci Basileios'un Bulgar hârbine iştirak ettiğini biliyoruz. Triaditza muhasarasını görmüş, Bulgarların galip gelmesi üzerine düşmanın elinden yakasını zor kurtarabilmişti. Tarihi eseri 10 kitablık olup 959 dan 976 ya kadarki vakaları havidir. Bu eser bilhassa Rus ve Bulgar tarihi bakımından son derece mühimdir. Peçeneklerin tarihine dair de bazı malumata tesadüf olunur.

XI inci yüzyılın tarihi eserleri arasında İoannes Skylitzes-in kitabı en mühim bir yer tutmaktadır. Bu zatın hal tercümesi hakkında pek malumatımız yoktur. Yüksek bir askeri rütbeyi haizdi. Kendisi Anadolulu idi. XI inci yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. 811 den 1057 ye kadar geçen vakaları yazmıştır. Bazı yazmalar 1057 den 1079 a kadarki vakaları da ihtiva edersede bu kısımlar müellife aid olmayıp sonradan yapılan ilâvelerdir. Kitabda Oğuzlara, Peçeneklere, Macarlara aid malumat vardır. Bilhassa müellif Peçeneklerin kabilelerine ve yaşayışlarına dair değerli malumat verir. Bu kitabı devam ettirenlerde yani esere 1057 den sonraki vakaları ilâve edenler de Peçenekler, Hunlar ve Oğuzlar hakkında mühim malumat vermişlerdir.

XII inci yüzyılın tarihî eserleri prenses Anna Komnene ile başlamaktadır. Kral birinci Alexios Komnenos'un ve karısı Eirene'in kızı olan bu prenses 1083 de doğmuştur. Terbiye ve tahsiline çok dikkat edilmiştir. 1097 de Nikephoros Bryennios ile evlenmiş, 1136 da kocası ölünce hayatını ilme vermişti. 1148 de onbeş kitabdan ibaret olan birinci Alexios'un hayatındaki 1069 dan 1118 yılına kadar vukubulan vakaları yazmıştır. Bu eser kocasının kitabının devamı gibidir. Bu prensesin eseri Peçeneklere, Oğuzlara ve Kumanlara dair değerli bir kaynaktır. Prensese eserinde bu kavimleri Skyth veya Sauromata'lar diye yazmakta olup yalnız bir yerde Oğuzlardan bahsederken Hun adını kullanmaktadır.

XII inci yüzyılın ilk yarısında yaşayan İoannes Zonaras sarayda yüksek bir memuriyette bulunuyordu. Sonra rahib olmuş, dünyanın yaradılışından 1118 yılına kadarki vakaları yazmıştır. Kitabda Hunlara, Türklere Macarlara dair malumat verdiği gibi

Peçeneklere, Oğuzlara ve Kumanlara dair de verdiği izahat Skylitzes'in eserine dayanmaktadır.

Kommenos çağının meşhur bir eserini de Michael Glykas yazmıştır. Müellifin hayatına dair malûmatımız pek azdır. 1159 da bazı politika işlerinden dolayı gözleri çıkarılarak hapse atılmıştır. Hapiste hükümdar Manuel'e yalvaran şiirler yazmıştır. Ata sözlerine, dine dair eserleri de vardır. 1118 e kadar devam eden bir dünya kronikası yazmıştır. Avarlar, Hazerler, Bulgarlardan mada Peçenekler, Oğuzlar ve Kumanlar hakkında da izahat vermekte olup bütün bu izahat malûm kaynaklardan alınmıştır.

Yine bu çağın en büyük müerrihlerinden birisi İoannes Kinnamos'dur. 1143 yılından sonra doğmuş, genç yaşında hükümdar Manuel ile birlikte Avrupa ve Anadolu harplerinde bulunmuştur. 1176 da Selçuk Türkleriyle yapılan harpte bulunmuş, ikinci İsaak Angelos çağına kadar yaşamıştır. 1185 - 1195 Kendisi hükümdar Manuel'in pek yakınında bulunmuş olup hükümdar ile mübahaseler de yapmakta idi. Kitabı İoannes Komnenos ile Manuel Komnenos'un çağlarından bahsetmektedir. Müellif kitabının ilk kısmını yani birinci hükümdar zamanını kısaca yazmaktadır. Çünkü kendisinin de söylediği gibi bu devirde yaşamamıştır. İkinci hükümdar zamanını ise mufassal olarak yazmaktadır. Maalesef eserin zamanımıza kalmış olan yazması noksandır. Bu yazma yalnız 1176 yılına kadarki vakaları ihtiva eder. Eserde Peçeneklerden de bahsedildiği gibi bilhassa Macar tarihine dair pek mühim kayıtlarda bulunmaktadır.

Anadoluda doğmuş olan Niketas Akominatos'un tarihi eseri de millî tarihimiz hakkın da mühim kayıtları havidir. Doğduğu şehire nisbetle Niketas Choniates adile de söylenen bu zat çocuk iken İstanbula

gelmiş, burada okumuş, sonra hükümdar kâtibi olmuş, valiliğe kadar ilerlemişti. 21 kitaptan ibaret olan eseri Macarlara, Peçeneklere, Kumanlara dair çok değerli malûmatı ihtiva eder. Bu çağa ait bazı şiirler ve nutuklar ile dini kayıtlarda da bir takım malûmat bulabiliriz. Bunlar arasında Eustathios ve Niketas Akominatos'un nutuklarında Kumanlara dair mühim malûmata tesadüf etmekteyiz.

XIII üncü yüz yılı Georgios Akropolites'in kitabı açmaktadır. Müellif 1217 de İstanbulda doğmuştur. 1233 de babası kendisini Nikaia sarayına göndermiş, sonra bir çok büyük memuriyetlere sahip olmuş, 1255 de hükümdar ile birlikte Bulgar savaşına gitmiş, kumandan olmuş, 1257 de esir düşmüş, iki sene sonra memleketine dönmüş 1274 de İtalyaya, 1282 de Trabzona sefir olarak gönderilmiş, bu sene içinde de ölmüştür. Şiirlerinden ve dini eserlerinden mada Niketas Akominatos'un kitabını devam ettiren yani 1203 ten 1261 e kadarki vakaları havi birde tarihi eser yazmıştır. Kitabında içinde yaşadığı ve kendisinin karıştığı vakaları yazdığı için çok mühim malûmata tesadüf olunur. Eser bilhassa Tatarlar hakkında pek mühim malûmat verdiği gibi Kumanlara dair de değerli izahat vermektedir.

Bu yüz yılın ikinci yarısında yaşamış olan Theodoros Skutariotes'in kitabında da Avarlara, Hazerlere ve Bulgarlara ait malûmat verilmiş ise de bu malûmat kendisinden önce yazılan eserlerden alınmadır.

Yazarı bilinmiyen ve Morea kronikası adile tanılan eserde de bizim tarihimizi alâkadar eden bazı malûmata tesadüf olunur.

1242 de Nikaia'da doğan ve 1261 de İstanbulla giden Georgios Pachymeres'in kitabında millî tarihimiz hakkında çok değerli izahatı havidir. Pachymeres bir

çok memuriyetlerde bulunmuş, 1310 yıllarında ölmüştür. Bir çok felsefeye, şiire dair eserlerinden mada mektupları ve tarihi eserleri vardır. Bu eser 1261 den 1308 yılı vakalarını havidir. Hükümdar Michaelin zamanına 6 , Andronikos'un çağına 7 bölüm tahsis edilmiştir. Kitapta Kumanlara, Tatarlara, Moğollara dair çok değerli izahat olduğu gibi ilk defa olarakta Osman ogullarından bahsedilmiştir.

Tarihimiz için değerli kitaplardan biri de Nikephoros Gregoras tarafından yazılmıştır. 1295 yıllarında Paphlagoniadaki Ereğlide doğmuş olan bu zat 20 yaşlarında İstanbula gelmiş, 1326 da Sırp sarayına sefir olarak gönderilmiş, ikinci Andronikos'un tahttan indirilmesi üzerine müteessir olmuş, inzivaya çekilmiş, 1330 da tekrar ortaya atılarak siyasete karışmış, bu yüzden bir manastıra hapsedilmiş, hapisten kurtulduktan sonra yine siyaset ile uğraşırken 1359 veya 1360 da ölmüştür. Bir çok eserleri arasında bir de tarihi eseri vardır. 37 kitaptan ibaret olan bu eser 1204 ten 1359 a kadarki çağın tarihidir. Kitabının ilk kısımları malûm eserlerden alınmış ise de 1351 - 1359 arasındaki vakalar müellifin gözile gördüğü hadiseler olup bunu yazmak için müellif arşivlere de başvurmuştur. Kitapta Kumanlara, Tatarlara, Moğollara ve Osmanlılara dair çok mühim malûmat verilmiştir.

XIV üncü yüz yılın tarihi eserlerinin en sonuncusunu da VI inci İoannes Kantakuzenos yazmıştır. Müellif asil bir ailedendi. İkinci Andronikos zamanında yüksek memuriyetlerde bulunmuş, üçüncü Andronikos'un ölümünden sonra Bizans tahtına çıkmış, bir çok mücadelelerden sonra 1347 de hükümet merkezine sahip olabilmisti. İyi bir askerdi. Çok kısa bir müddet hükümdar olabilmıştır. Muarızları 1353 de

kendisini sıkıştırmağa başlayınca kızını Osmanlı hükümdarı Orhan Beye vermiş, bunların yardımını temin etmişti. Fakat düşmanları boş durmamışlar, nihayet 1355 te tahtan inerek bir manastıra çekilmiş, 1383 te ölmüştür. Tarihi eseri 4 kitaptan ibaret olup 1320 den 1336 yılına kadarki vakaları havidir. Fakat bazı zevatta esere ilâveler yaparak kitabı 1362 yılı vakalarına kadar devam ettirmişlerdir. Müellif verdiği malûmatın doğru olmasına dikkat etmiş, eserini tamamilé bitaraf olarak yazmıştır. Kitap Kumanların, Tatarları tarihine dair mühim izahatı havi olduğu gibi Osmanlıların Balkanlarda oynadığı roller hakkında da değerli izahatla doludur.

Yukarda bahsettiğimiz eser ile artık bir devir kapanmıştır. Bundan sonra Bizansda tahminen yüz yıl kadar büyük tarihi eserler yazılmamış, bir müddet sonra Bizansın son eserleri telif olunmuştur.

XV inci yüz yılın en büyük tarihçisi Leonikos Chalkokondyles'dir. Hayatına dair malûmatımız pek azdır. Yalnız XVI inci yüz yılda yaşamış olan Giritli doktor Antonios Kalosynas'ın pek noksan ve itimada şayan olmıyan izahatı hayatına dair bazı malûmat vermektedir. Atınanın ileri gelen ailelerinden idi. Adı Chalkondyles şeklinde yazılır. Doğumu tahminen 1430 yıllarında idi. Babası Georgios ileri gelenlerden isede siyasî hayatta muvaffak olamamış, başka bir yere hicrete mecbur kalmıştır. 1447 de genç Laonikos'un sarayında bulunuyordu. Theodoros Spandunos'un ikinci Muradın kâtibi olduğu ve Varna muharebesinde bulunduğu hakkındaki kayıtları her halde yanlıştır. Bu yanlışlık babasının 1435 de Osmanlı hükümdarının nezdine sefir olarak gönderilmesinden çıkmıştır. Eserinden anlaşılmaktadır ki müerrih 1453 te İstanbulun zaptında bulunmuyordu. Hayatının

sonlarını nerede geçirdiği malûm değildir. Bazıları İtalyada, bazıları da Atinada geçirdiğini söylediği gibi en son nazariye de Giritte geçirdiğidir. 1490 yıllarında ölmüştür. Laonikosun eseri 10 kitaptan ibaret olup 1298 den 1463 yıllarına kadarki vakaları havidir. Eserde 1484 - 1487 yılları vakaları da hatırlatılmaktadır. Kitabın yazılmasındaki asıl gaye bir Bizans tarihi yazmak değil Bizansın nasıl yıkıldığını anlatmak, bunu yıkan Osmanlıların nasıl yükseldiğini, neler yaptığını yazmaktır. Bizans tarihçileri arasında bu şekilde yazı yazan pek azdır. Müellif eserinde Herodot'un tesiri altında kalmıştır. Eserin bir yerinde Herodot'un adını doğrudan doğruya zikrettiği gibi Gündüz Alp'in seçilmesi de Herodotdaki Med kralı Deiokes hakkındaki satırları hatırlatmaktadır. Daha sonra müellif birinci Muradı Keyhüsre'ye benzetmektedir. Üslubu da tamamiyle Thukydides'in tarzıdır. Şurası da muhakkaktır ki müellif Türk kaynaklarını da tanımakta ve istifade etmektedir. Türkçe de bildiği eserinden anlaşılıyor. Buraya kadar verdiğimiz izahat bu kitabın Osmanlı tarihi bakımından ne derece mühim olduğunu gösterebilir.

XV inci yüz yılın ikinci yarısında kitabını yazan Dukas da bu çağın büyük tarihçilerinden biridir. Hayatına dair izahatı eserinde bulmaktayız. Ailesini eski Dukas sülalesinden çıkarmaktadır. 1341 de İstanbuldan Ephesosdaki Türk emiri nezdine kaçırtır. İkinci Muradın tahta çıktığı sırada Adornos'un kâtibi idi. Daha sonra Lesbos adasının hakimi nezdinde bulunuyordu. 1455 te Dorino Gateluzzi namına Mytilene'e gelen Türk amiralını selâmlamış, yine aynı senede bu zat namına ikinci Mehmedin nezdine sefir olarak gönderilmişti. Bundan sonra bir çok vesilelerle Türk hükümdarının yanına gidip gelmiştir. Bundan

sonraki hayatını bilmiyoruz. Eseri maalesef pek noksan kalmıştır. Kitabın başı ve sonu yoktur. Eser Ademden başlamaktadır. 1204 yılına kadar kısaca izahat verilmiştir. 1204 ten 1359 a kadar bilhassa Osmanlılardan bahseder. 1391 yılına kadarki vakaları daha uzun olarak yazar. En mufassal olarakta son üç Palaiologosların çağını ve İstanbulun zaptını anlatır. Eser Lesbos adasının ikinci Mehmet tarafından zaptını anlatırken biter. Bu kitap itimada lâıyk ve tamamen bitaraf olarak yazılmıştır. Kendisi siyasi vaziyeti itibarile de iyice duyduğu ve bildiği için hakikate son derece dikkat etmeği de ihmal etmemiştir.

Bu çağın üçüncü tarihçisi Georgios Phrantzesdir. Hayatını eserinde bulmaktayız. 1401 de doğmuş, 1418 de ikinci Manuel'in sarayına girmiş, sonra bir çok yerlerde valilik etmiş, 1452 de İstanbula gelmiş, şehirin zaptından sonra esir düşmüş, buradan da kurtulunca Peloponnes'a kaçmış, buranında zaptını müteakip Kerkyra adasına sığınmıştır. 1468 de karisile beraber rahib olmuş, hayatını 1478 sıralarında Korfu manastırında bitirmiştir. 1424 de Sultan Murada gönderilen sefaret heyeti azalarından idi. 1436 da Türk kumandanı Turhan'ın nezdine sefir olarak gitmiştir. Daha bir çok sefaret heyetlerinde bulunmuştur. Eserini ihtiyar yaşında Korfunun ileri gelenlerinin ricası üzerine 1478 de yazmıştır. Dört kitaba ayrılmış olup 1258 den 1477 yılına kadarki vakaları havidir. Kitabının II - IV üncü bölümlerinde kendisinde karıştığı vakaları anlatır. Osmanlılardan kindar bir dil ile bahsetmektedir.

XV inci yüzyılın ikinci yarısına aid en mühim eserlerden birisini de Hermodoros Michael Kritobulos yazmıştır. Müellifin hayatına dair malûmatımız azdır.

İmroz adasında doğmuştur. İhtimal daha genç yaşında iken ikinci Mehmed ile temasda idi. Tetkiki imkânsız olan bir kaynağa göre ikinci Mehmedin kâtibi idi. İstanbulun zaptında orada idi. Kendi eserinde yazdığı gibi siyasi hareketlerle İmroz'un Türklere geçmesini temin etmiş, 1456 da adaya Türkler tarafından hakim olarak gönderilmiştir. 1466 da İmroz düşmanların eline geçtiğinden ihtimal Kritobulos İstanbulla gitmiştir. Dini eserlerinden mada beş kitaptan ibaret olan 1450 den 1467 yılına kadarki vakaları havi bir eseri de vardır. Kitabını ikinci Mehmede ithaf etmiştir. Maksudı ikinci Mehmedin eserlerini medhetmek ve onu yükseltmek idi. Binaenaleyh Fatih'in aleyhine olan noktaları yazmamıştır. Müellif tamamiyle Thukydidés'in tesiri altında kalmıştır. Dil ve kronoloji bakımından da Thukydidés'i taklid etmiştir.

XV inci yüzyılda Osmanlıların zaferlerini, Varna savaşını anlatan bir şiir kalmıştırki bunu yazan Zotikos Paraspondylos'dur. Bu zatın yalnız rahip olduğunu biliyoruz. Şiir 1456 dan sonra yazılmış olup anlatışına göre müellif bizzat muharebeyi görmüştür.

İstanbulun zaptından sonra Bizansda tarihçilik bitmiş ve bu çağ kapanmış değildir. Bundan sonrada tarihi eserler yazılmış, ancak XVI inci yüzyılın sonlarında bu çağ kapanmıştır. XVI inci yüzyıl da birçok popüler Bizans tarihleri kalmıştır. Bu eserler arasında bilhassa Ekthesis kronikası zikredilebilir. Yazanı bilinmiyen bu eser 1391 yılından başlar. Ne zaman bittiği bilinemiyor. Çünkü bir yazmada 1517, diğer bir yazmada da 1543 yılına kadarki vakalar vardır ve bundan sonrada bitmemiş bir halde bırakılmıştır. Eser halk dilile yazılmıştır. Kitabın XV inci yüz yılın sonralarına ve XVI inci yüzyılın başlarına aid verdiği malûmat mühimdir.

Yine XVI inci yüzyıla aid yazanı bilinmiyen diğer bir eser daha vardırki bunun biricik yazma nüshasının başı ve sonu noksandır. Kitab 1373 vakalarile başlar ve 1512 yılı vakalarını yazarken biter. Eser Osmanlı hükümdarlarının çağlarına ayrılmıştır. Binaenaleyh Osmandan başlayıp birinci Selime kadar devam ettiğini kesdirebiliriz. Adı meçhul, müellif 1463 yılına kadarki vakaları mufassalan yazar, sonraki vakalar kısa ve noksan olarak devam eder.

Dorotheos adlı birisinin bir dünya kronikası vardırki 1570 yılına kadar devam ettirilmişdir. Eserde müellif VIII inci İoennes Palaiologos'dan sonra Osmanlıların zuhurundan bahsetmekte ve bundan sonra da eser sultanlara göre çağlara bölünmektedir. 1514 den 1570 yılına kadarki yazılan vakaların kaynaklarını bilmiyoruz. Anlaşılan müellif bu malûmatı ağızdan almıştır. Bundan sonraki zamanları da Manuel Malaxos devam ettirmiştir. Ve daha başkaları da esere ilâveler yapmıştır.

Bu yüz yıldan bir çok küçük kronikalar kalmıştır ki bunlar bu devrin Osmanlı tarihinden bahsederler. Hemen hepsi de sultanların zamanlarına göre bölümlere ayrılmıştır. Bu küçük kronikaları 1932 de Lampros Atinada neşretmiştir.

Bunlardan mada Yunanca yazılmış bir çokta Osmanlı çağının vesikaları vardır. Biliyoruz ki Yunan dili bir zamanlar Osmanlılarca siyasî dil olarak kullanılmıştır. Bundan dolayı Osmanlıların yazdığı pek çok vesika zamanımıza kadar kalmış olup bunları da Lampros çıkarmıştır.

Bizans tarihçilerinin en sonuncusu Georgios Klontzasdır. Bu zat 1590 da Girit adasında bir kronika yazmıştır. Bu kitap halk dilile ve basit bir görüşle yazılmıştır. Kitabın müellifin el yazması ile yazılmış

bir nüshası zamanımıza kadar kalmıştır ki müellif kitabını bir çok resimlerle süslemiştir.

Buraya kadar verdiğimiz izahat sarıh olarak göstermektedir; ki millî tarihimizi tetkik ederken Bizans kaynakları bizim için birinci derecede baş vuracağımız eserlerdendir. Binaenaleyh millî tarihimizin binası için bu kaynakları inceden inceye tetkik ederek Türklere ait malûmatı bir araya toplayıp neşretmek gerektir. Vakıa Avrupada bu sahada da adımlar atılmış ise de bunlarda bugünün ihtiyacını artık karşılamamaktadır. Binaenaleyh kendi tarihimizi kendimiz kurarken bu işi başkalarından beklemeden başarmamız gençliğin kutsal vazifelerindedir.

S o n s ö z

Bu eserin başında da kaydettiğim gibi kitap değerli Macar âlimlerinden Moravcsik Gyula'nın 1934 senesinde Budapeştede A magyar történet bizanci forrasai (=Macar tarihinin Bizans kaynakları) adile çıkarmış olduğu eserinden bizim tarihimiz bakımından alınarak vücuda getirilmiştir. Bu kitabın yazılması için müracaat edilen biricik kaynak olduğundan bittabi Moravcsikin adını eserin başına koymağı yerinde buldum. Sonra Tarih kongresin de kendisile buluşarak birinci formanın dizilmiş matbaa tashihlerini gösterdiğim vakit kendi adının kitabın başına konmasını muvafık bulmamış, «benim eserim başka maksadla yazılmıştır, siz ise kendi tarihiniz bakımında faydalanarak bir hülâsa çıkarmışsınız. Binaenaleyh eserin üstüne Moravcsikin Macar tarihinin Bizans kaynakları adlı eserinden alınarak vücuda getirilmiştir dememiz daha doğru olur.» demişti. Ben de Ankaraya dönüşümde bu ciheti arzu ettikleri gibi tashih edeceğimi vadedmiş isem de ben Ankaraya dönmeden bu ilk formayı basmışlar. Binaenaleyh müellife yapdığım vadi yerine getirememek zarureti karşısında kaldım. Kendisine özür dilerim.

Moravcsikin mezkûr eseri 256 sahifadır. Müellif kitabını Macar tarihi bakımından yazdığı için ben de ondan yalnız Türk Tarihi cihetinden faydalanmağı doğru buldum.

Bu münasebetle okuyucularıma bir az Moravcsiki tanıtmak isterim. Moravcsik Bizantoloji ile uğraşmakta

ve Budapeşte Üniversitesinde Profesörlük etmektedir. Kendisinin Türk tarihini yakından alâkadar eden son derece mühim tetkikleri vardır. Bunların bazılarını okuyucularıma arz edeyim : 1931 senesinde Moravcsik Bizans hükümdarı ve müellif Konstantinus'un eserinde bahsettiği bir hükümdar kostümünün adını tetkik etmekte, bunun Hazerlerden alındığını ve Bizans telaffuzunun da türkçedeki çiçek sözünün aynı olduğunu isbat etmektedir.

Aynı müellif Körösi Csoma Archivum mecmuasında (1921-25) Nikolaos Mystikos'un Garbi Göktürklere ait olan bir yazısını tetkik etmektedir.

Attila ve Buda hakkında yazdığı bir tetkikinde de Priskosun metnini araştırarak Buda yani Bleda'nın Attilanın büyük kardeşi olduğunu göstermektedir.

KCsA mecmuasında neşrettiği Attilaya dair değerli bir başka tetkikinde de Attilanın 453 yılında öldüğü neticesine varmış ve Attilanın burun kanamasından (=hémorragie nasale) öldüğünü kabul etmiştir.

Aynı mecmuada Hunların harp usüllerine dair de değerli bir makale yazmış olan Moravcsik 1930 senesinde Magyar Nyelv mecmuasında Onogurların tarihi hakkında çok mühim bir araştırma neşretmiştir. Bizde Attila ve oğulları adlı eserimizde Onogurlar bahsinde bu değerli tetkikten faydalandık.

H. N. O.

İNDEKS

Â

Âdem : 26,32,43

A

Abdel : 24
Aetius : 8,16
Afrika : 15,22,27
Agathan gelos : 6
Agathias : 17,18,20
Ağaçeri : 14,27
Ahbar : 15
Akhunlar : 9,15,16,17
Alan : 6,13,35
Altziagir : 14
Alman : 13
Alexios Komnenos I. 37
Akathistos : 25
Amalok : 13
Ambrosius : 12
Ammianus Marcellinus : 7
Anadolu : 6,7,36,37,38
Anatolios : 11
Anna Komnene : 37
Andreas : 14
Andornos : 42
Andronikos III : 40
Andronikos II : 40
Andronikos I : 40
Anekdtâ : 16
Antiochia : 21,27
Anonymus Valesianus : 12
Antonios Kalosynas : 41

Antlar : 20,23
Antonios Studiles : 25
Apollinaris : 12
Aquileia : 11
Arabistan : 15
Arapça : 27
Araplar : 28,30,35
Aristeas : 5
Asya : 27
Augustus : 8
Attilâ : 8,10,11,12,13,14
16,19,25,26,30
Atina : 41,42,45
Avar : 19,20,21,22,23,24
25,26,27,28,29,30,31,32
33,34,35,38
Avrupa Avarları : 24
Avrupa : 8,13,27,38
Ayasofya : 25
Azak denizi : 5

B

Balkanlar : 41
Barşelt : 24
Basileios : 34
Basileios II : 36
Batihunları :
Batı Türkleri : 35
Bayan : 20
Belizar : 15
Biltores : 18
Bizanslılar : 11,21

Bizans : 5,10,11,14,15,17
18,10,20,21,22,23,24,25

Bizans-İran savaşları : 19

Bosporos : 17,19,23,27,28

Bleda : 14,26

Breviarium : 31

Bronşmid : 22

Budapeşte : 46

Bulgar : 12,13,14,14,16,
19, 22,25, 27, 28, 29,30,31
32,33,34,35,36,38,39

Bulgar tarihi : 31

Burgar : 15

Burgund 8

C

Chalkondýdes : 41

Cande : 13

Carus : 18

Cassiodorius : 12

Ceylan adası : 15

Cherson : 17,29

Claudius Claudianus : 12

Choreneli Moses : 6

Chronicom Miscellane-
um : 6

Chronicon Alexandir-
num : 26

Chronicon Paschale : 26

Chronicon Constantinopo-
litanum : 26

Chrysaphios : 11

D

Dalmacia : 20,24, 35

Damaskios : 14

De Administrando Im-
perio : 35

De Crimóniies aulae By-
zantinae : 35

Deiokes : 42

Dengizih ; 11,26

De Summa temporum
Vel origine actibusque

gentis Romanorum : 13

De origine actibusque
Getarum : 13

Dioclelianus : 8

Dienysios : 28

Dionysios Periegeles : 5

Damaskios : 14

Doğu Afrika : 15

Doğu Got kralı : 12

Doğu Hunları : 8

Doğu Roma : 7,13,24

Dorino Gateluzzi : 42

Dorotheos : 45

Dukas : 42

E

Edessa : 9,10

Edirne : 32

Eirene : 37

Ekthesis : 44

Elise : 6

Ephesos : 42

Ephthalit : 10,15,16,18,19
 24
 Epirhaneaia : 21
 Ephraim : 34
 Epitom : 32, 34
 Ermenice : 6
 Ermeni : 5,6,26,27,36
 Ereğli : 40
 Euagrios : 21
 Eugenrius : 24
 Eusebios-Hivanymus : 13
 Eustathios : 39
 Eustratios : 22
 Eutychios : 22
 Eunapios : 7
 Excerptum Koleksiyonu:
 35

F

Fatih : 44
 Fin-ugor : 14
 Franklar : 18. 20,23,34,
 Flavius Creseconius Co-
 ripus : 22

G

Gaino : 8
 Gepit : 19,20
 Georgios Pisidesi : 25
 Georgios Phrantzes : 43
 Georgios Klontzas : 45
 Georgios : 41
 Georgios Pachymeres: 39

Georgios Akropolites : 39
 Georgios Synkellos : 30
 Georgios Monachos: 32,36
 Georgios Kedrenos : 32
 Georgios Continuatus : 36
 Georgraphus Ravenas: 27
 Girit : 41:42,45
 Got : 7,8,11,13,15,16,17
 18,29
 Gothia : 29
 Gotların tarihi : 13
 Gök Türkler : 19,20,21
 23,24
 Gregorios Pholistes : 6
 Gregentios : 22
 Gregorius Floventius : 26
 Gunthigis : 13
 Gündüz Alp : 42

H

Hazer : 27,28,29,30,31,32
 33,35,36,38,39
 Hazer denizi : 5
 Hekataios : 5
 Herakleios : 23,25,26,27,28
 Hermodoros Michael Kri-
 tobulos : 43
 Herodot : 5,42
 Hicronymus : 7
 Hindistan : 15
 Hipatios : 9
 Historia arcana : 16
 Hispania: 9

IV

Historia Longobardorum :
26,27

Historia Romana : 27

Hun : 5,6,7,8,9,10,11,12
13,14,15,17,18,19
21,22,24,26,27,28
29,30,31,33,34,37

Hırvat : 35

Hun-İran mücadelesi : 32

Hun-Ugur : 14

Hun-Türk tarihi : 17,18,23

Hüseyin Namık Orkun : 12

Hydatius : 12

İ

İberya : 9

İberler : 9,36

İlliria : 13

İlliricum : 7,6

İmroz : 44

İncil : 15

İnlavden jüstini : 22

İoannes Komnenos : 38

İoannes Ephesios : 22

İoannes Anticheus : 24

İoannes Epiphaneus : 21

İoannes Kinnamos : 38

İoannes Zonaras : 37

İoannes Skylitzes : 37

İoannes : 29

İoannes Ekhesios : 28

İoannes Malalas ; 18,19

İoannes Kantakuzenos
II : 40

İran : 6,14,15,16,17,21

İranlılar : 10,18,19,20,21
23

İsa : 30

İsak Angelos : 38

İsidoros : 14

İskenderiye : 10,15,17,18

İtalya Gotları : 18

İtalya Got harbi : 18

İstanbul : 8,9,10,12,17,18

19,20,21,22,24

25,26,29,30,31

32,33,34,38,39

40,41,42,43,44

İtalya : 11,12,14,15,16,24
35,39,42

J

Joannes : 27

Joannes Zonaras : 33

Joannes Lydos : 14

Joel : 33

Jordanes : 13,16

Josua Stylites : 15

Justinianos II : 29,30,33

Justinianos : 13,14,15,16
17,19,20

Jüstinus I. 17

Jüstinos II. 19,22

K

Kabalinos : 29

Kafkasya : 6,14,17,19,36

V

Kafkasya Alanları : 20
 Kaisareia : 14,15
 Kallinikos : 9,29
 Kapadokya : 8,14
 Karadeniz : 7,15,17,28
 Karolenj hanedanı : 27
 Kerkyra : 43
 Keyhusrev : 42
 Kıbrıs Tarihi : 36
 Kilikya : 8
 Kırım : 17,29
 Kırım Hazerleri : 29
 Komnenos : 38
 Kostatinos Kopronymos :
 30
 Konstantinos : 31
 Konstantinos Manasses: 33
 Konstantinos Porphyro-
 gennetos : 35,36
 Kortrighar : 15
 Kosmas Indikopleustes: 15
 Korfo : 43
 Kotzageroi : 24
 Kotrağ : 31
 Kritobulos : 44
 Kubratos : 27
 Kumanlar : 37,38,39,40,41
 Kutrigur : 17,18,20
 Krum : 32

L

Lampros : 45
 Lâtin : 5,11,27

Lâtinçe : 6,7,13,16,22
 Laonikos : 41,42
 Leon : 14,32,34,35
 Leon Diakonos : 36
 Leonikos Chalkokondyles:
 41
 Lesbos : 42,43
 Longobardlar : 20,23

M

Macar : 34,35,36,37,38,46
 Macar tarihi : 36,38,46
 Macar tarihinin Bizans
 kaynakları : 46
 Magnus Felix Ennodius: 12
 Maiotis gölü : 5,9,11,14
 17,18
 Maiotis Bulgarları : 27
 Makedon hanedanı : 30,34
 Malalas : 23,26,32
 Manuel Malaxos : 45
 Manuel II : 43
 Manuel Komnenos : 38
 Manuel : 38
 Margos : 11
 Marcellinus Comes: 13,26
 Masaget : 6,16
 Maurikios : 20,23,24,28
 Maximinos : 10,11
 Med Kralı : 42
 Mehmet II : 43,44

VII

Prokopios : 15,16,17,18,20
Pseudo Kallisthenes : 29
Pseudo Moses Chorenac :
27
Ptolemaios : 5

R

Ratiaria : 11
Resgestae : 7
Ravenna : 27
Roma : 10,11,14,29
Roma İmperatorluğu :
5,6,18
Roilas : 8
Roma tarihi : 13,18
Ruas : 10
Rugas : 8
Rus : 30,35,36

S

Sabir : 15,17,18,19,20,21
24,25,27,30,34
Salvianus : 12
Sarurgur : 15
Sarkel : 36
Sardes : 7
Sauromata : 37
Savir : 14
Sebeos : 27
Scriptor insertus : 32
Selçuk Türkleri : 38
Selim I : 45

Sergios : 25,26
Septimus Severus : 18
Sidonius : 12
Singidonum : 24
Sirmium : 12,14,20,21,22
Sırplar : 35,40
Skythia : 5,14
Skyth : 16,21,30,37
Skylitzes : 38
Slâvlar : 19,23,25,34
Sokrates : 8,9
Sozomenos : 8
Stephanos : 29,30
Strabon : 5
Suriye : 6,8,21
Suidas : 10
Süryanî : 9,14,15,22,25,28
Symeon Metaphrastes : 6
Symeon : 34

T

Tarniach : 24
Tatarlar : 39,40,41
Tell-mahre : 28
Theodoros Synkellos : 25
Theophilaktos Simokattes :
23
Theophanes Byzantios : 19
Theodosios : 8,10,25
Theodoros Anagnastes : 14
Theoderich : 12

VIII

Theodorios : 11
Theodoretos : 9
Theodoros Skütariotes :
33,39
Theophanes : 30,31,32,33
36
Theophanes Continuatus :
36
Theodoros Spanduninos :
41
Thukydides : 42,44
Tiberios : 22,24
Tisa : 24
Tours : 26
Trakya : 7,8,9,10,13,19,21
24,28,29
Trabzon : 39
Triaditza muhasarası : 36
Tuna : 9,11,16,17,24,36
Tuna Bulgarları : 29,31
Turhan : 43
Türk : 5,13,14,16,19,20,23
24,27,28,30,33,34
35,36,37,42,43,44
Türk tarihi : 31

U

Uldes : 8,9
Unaghur : 15
Unugur : 24
Unnogor : 29,31
Utigur : 17,18,20
Urbikios : 23,34

V

Valantinos : 21
Vandal : 15,16,18
Varna muharebesi : 41,44
Victore Tonnennenis : 26
Viminacium : 11,24
Vitalianus isyanı : 19,21,25

Y

Ya'kubî : 28
Yecüç : 14
Yunan : 5,7,11,18,22,23
26,45

FELSEFÎ ve İÇTİMAÎ
KONFERANSLAR

İÇİNDEKİLER

Önsöz	Dr. Ziyaeddin Fahri
Memleketimizde felsefe	Prof. Mustafa Şekip
İstikra felsefesi	Dr. Ziyaeddin Fahri
Milliyet meselesi	A. Kâmi Akyüz
İçtimai roman	Sabahaddin Rahmi
Atom nazariyesi	Nusret Kürkçüoğlu

Çıktı. 40 Kuruş

Müracaat

ÇIĞIR MECMUASI — ANKARA

Ç I Ğ I R

Fikir ve Kültür Mecmuası

INKILÂP GENÇLİĞİNİN FİKİR ORGANIDIR.

YENİ HARFLER DEVRİNDE ÇIKIPTA YAŞAYAN MECMU-
ALARIN EN ESKİSİ ve CİDDİ BİR KARAKTERE SAHİP
OLMAK ŞEREFİNİ KAZANAN « ÇIĞIR » BUNU BÜYÜK BİR
HASSASİYETLE ELİNDE TUTUYOR.

ANKARA'DA ÇIKAR.
SENELİĞİ: 120, ALTIAYLIĞI 50 Kr.

Müracaat :

ÇIĞIR MECMUASI — ANKARA